

Խմբագրական

ԼԵԶՈՒԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ ԱԶԳԱՅԻՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ Է

Ազգը գոյութիւն կ'ունենայ եւ կը յարատեւէ պատմութեան մէջ, առաջին հերթին, շնորհիւ իր լեզուին, որ մարմնաւորումն է անոր մտածողութեան, աշխարհայեացքին, հոգեկերտուածքին, ազգային իր ինքնագիտակցութեան: Հայրենագուրկ ժողովուրդներ, շատ անգամ, դարեր շարունակ կրցեր են պահել-պահպանել իրենց ազգային ինքնութիւնը,

կենսունակ պահելով իրենց լեզուն: Ահա թէ ինչու Եղեռնէն մազապուրծ արեւմտահայ տարագիր բեկորները, գաղութահայ իրենց կեանքի առանցքը դարձուցին արեւմտահայ լեզուի պահպանման գերխնդիրը, հիմնելով հայեցի կրթութեան վառարաններ՝ հայ դպրոցներ, աշխարհի չորս ծագերուն, հո՛ւն ուր հանգրուանեցին անոնք: Հայ դպրոցը գերազանցօրէն դարձաւ մշակութապահպանման, լեզուապահպանման դարբնոց, ազգի փրկութեան գերագոյն երաշխիք: Կորուստէն ետքը հողին, որ ամբողջական պարունակն էր հայ կեանքին, լեզուի պահպանումը կը մնար միակ երաշխիքը տարագիր եւ «փոշի ազգ»

դարձած ազգի բեկորներուն հայօրէն պահպանումին եւ հայօրէն կերտումին համար:

Արդարեւ, արեւմտահայերէնը բռնագրաւեալ մեր հայրենիքի՝ Արեւմտահայաստանի ոգեղէն բովանդակութիւնն է, մեր ներքին Հայաստանը, քանզի հայրենիքը լոկ հող ու քար չէ, այլ մանաւանդ՝ անոր ոգեղէն մթնոլորտը ցոլացնող, զայն շնչաւորող մշակոյթ ու լեզու է գերազանցօրէն...: Լեզու մը՝ այս, գոր յղկեր ու կատարելագործեր են մեր գրողներն ու բանաստեղծները, խմբագիրներն ու հրապարակախօսները, երգի ու տաղի, թատրոնի ու արուեստի, ինչպէս եւ այլ ոլորտի նուիրեալները, զայն հասցնելով իր բիրեղեայ փայլին: Լեզու՝ որուն մէջ կ'ապրին ու կը շնչեն արեւմտահայ գրականութեան մեր հսկաները՝ Վարուժանն ու Սիամանթոն, Դուրեանն ու Մեծարենցը, Սեւակն ու Թէքէեանը, Զօհրապն ու Եսայեանը, Օշականն ու Մնձուրին, Պարոնեանն ու Համաստեղը եւ շատ ու շատ ուրիշներ, որոնք զայն յղկեր ու մշակեր են, հասցնելով իր ներկայ շքեղ գեղեցկութեան:

Արեւմտահայ գրական անդաստանը շարունակած է ծաղկիլ շնորհիւ սփիւռքահայ վարժարաններու յարկին տակ հոգեմտաւոր սնունդ ստացած, հայօրէն պատրաստուած յաջորդական սերունդներու գրական ճիգերուն: Այսպէս, լոյսին ընծայուած են եւ դեռեւս կ'ընծայուին հայ գիր ու դպրութեան, հայ մամուլի հազարաւոր հրատարակութիւններ, որպէս լոյսի շողեր՝ հայ ինքնութիւնն ու հայ ինքնագիտակցութիւնը վառ ու ճառագուն պահող, արեւմտահայերէնի հնչիւնները աշխարհացրիւ հայութեան հասցնող ղօղանջներ:

Լեզուն, արեւմտահայերէնը, անով ստեղծուած հայ բառն ու բանը, դարձան հոգեւոր հայրենիք՝ օտար երդիքներու տակ տուայտող արեւմտահայութեան բեկորներուն եւ անոնց ժառանգներուն: Ազգային ոգի՛, արեան կա՛նչ, հայրենեաց ձա՛յն հարազատ:

Նոյն տրամաբանութեամբ ալ, հողային մեր Պահանջատիրութիւնը՝ լոզունգէ անդին իմաստ կը զգենու, առաջին հերթին, եթէ մենք տերն ենք անոր ոգեղէն բովանդակութեան, արեւմտահայերէնին, անով ստեղծուած գիր-գրականութեան, մշակոյթին: Իսկ տէր ըլլալը կ'ենթադրէ լրջագոյն պատասխանատուութիւն, յանձնառութիւն, ամէնօրեայ կազմակերպուած, տքնաջան աշխատանք, նուիրում...: Այլապէս, փուճ խօսք եւ կեղծաւորութիւն պիտի ըլլար հոլովել շարունակ Հայ դատ, Արեւմտահայաստանը ազատագրելու դատ, եթէ յանձնառու չենք հողին իմաստ ու բովանդակութիւն տուող լեզուին կենսունակ պահպանման...

Լեզուն ուղղախօսութիւն եւ ուղղագրութիւն է, անտարակոյս, որոնք՝ մեր օրերուն յատկապէս, տակաւ կ'աղճատուին, կը խաթարուին՝ համաշխարհայնացման լափիլիզող, ամենակուլ հոսանքին դիմաց: Որքա՛ն օտար բառեր, օտար հնչիւններ, օտար շարադասութիւններ կ'աղաւաղեն զայն, երբեմն զայն ամբողջովին անճանաչելի դարձնելու չափ: Իսկ լատինատառ հայերէնի զանգուածային օգտագործումը համացանցի տարածքին կը սպառնայ քայլ առ քայլ վերացնել հայերէն տառերու կենսունակ օգտագործումը:

Արեւմտահայերէնը ներկայիս հիմնապէս կը տուժէ ի մասնաւորի հայ դպրոցներու տակաւ նուազող քանակի եւ որակի տխուր իրականութեան հետեւանքով սփիւռքահայ գաղթօճախներուն մէջ, ինչ որ ունի առարկայական եւ ենթակայական լուրջ պատճառներ: Միւս կողմէ, մինչ Հայաստանի Հանրապետութենէն ներս, արեւմտահայերէնը ունի «պետական կարգավիճակ», առօրեայ իրականութեան մէջ, սակայն, պատկերը այլ է՝ պետական հոգատարութեան տեսակէտէն եւ հասարակական գիտակցութեան մէջ: Կա՞յ որեւէ հոգածութիւն պետութեան կողմէ ի պաշտպանութիւն եւ ի քաջալերութիւն արեւմտահայերէնին: Գոյութիւն ունի՞ արեւմտահայերէնի կանոնաւոր դասաւանդում դպրոցներէն ներս: Ի՞նչ ընդհանուր վերաբերմունք կայ արեւմտահայերէնին նկատմամբ մեր երկրէն ներս: Աղքատ ազգականի՞ կարգավիճակի մօտեցում: Պատասխանը յայտնի է բոլորին: Գրականագէտ, գրաբարագէտ, բանասիրական գիտութիւնների թեկնածու Լուսինէ Աւետիսեան, իր՝ «Արեւմտահայերէնը ապրող, բազմասնուող եւ կենսատու լեզու» խորագրեալ բովանդակալից յօդուածին մէջ, այնքան դիպուկ կերպով կը գրէ. «... այսօր հրատապ խնդիրներ են երկու լեզուների երկխօսութիւնը, հայրենիքից դուրս արեւմտահայերէնի հիմնաւոր ամրացումը, ի հեճուկս առարկայական պատճառների՝ նրա պահպանումը որպէս աշխարհասփիւռ արեւմտահայի մտածողութեան լեզու եւ նրա ազգային ինքնագիտակցութեան խօսուն վկայ»:

Երկու լեզուներու երկխօսութեան ուղղութեամբ, դրական գործնական քայլ պիտի ըլլար, անտարակոյս, միասնական ուղղագրութեան որդեգրումը: Գրական երկու լեզուներու՝ արեւմտահայերէնի եւ արեւելահայերէնի տարբեր ուղղագրութիւնը խոր խրամատ կը ստեղծէ, արդարեւ, երկու լեզուներու եւ զայն կրողներու միջեւ, անհարկի դժուարութիւններ կը ստեղծէ Հայաստան-Սփիւռք փոխյարաբերութեանց մէջ, ինչ որ այս հարցը անհրաժեշտօրէն կը դարձնէ մշակութային օրակարգի հիմնախնդիր, եթէ իրապէս հետամուտ ենք՝ այնքան հոլովուած, «Մէկ ազգ, մէկ մշակոյթ» կարգախօսի կենսագործման:

Կայ սակայն աւելին: Այնքան շատ կը խօսինք եւ կը գրենք համահայկական ոգիի ինքնաճանաչումին մասին, համահայկական ինքնագիտակցութեան մասին, համահայկական տեսլականի մասին, ինչ որ վստահաբար կ'ենթադրէ երկու լեզուաճիւղերու հաւասարազօր եւ համարժէք ընդունելութեան, զարգացման մօտեցում եւ հնարաւորութիւն: Այս հիմնախնդիրը, լեզուի խնդիրը, էատարրն է ազգային, համահայկական գաղափարախօսութեան եւ կ'ենթադրէ մասնաւորաբար պետական յանձնառութիւն, յանուն մէկ եւ ամբողջական հայութեան տեսլականի իրագործման, եթէ անկեղծ ենք համազգային մեր հաւատամքին ու նախանձախնդրութեան մէջ: Ազգահաւաքին եւ հողահաւաքին:

Լեզուի նկատմամբ պետական հոգածութիւնը անհրաժեշտաբար պարտի ընդգրկել թէ՛ արեւելահայերէնը, թէ՛ ալ արեւմտահայերէնը, առաջինին վերադարձնելով իր չեղծուած, հարազատ ուղղագրութիւնը, ինչ որ զայն պիտի կամրջէր անցեալի բազմադարեան գրականութեան, ազդակ դառնար օտարաբանութիւններու եւ խորթաբանութիւններու կտրուկ նուազման եւ պիտի էապէս դիրացնէր Հայաստան-Սփիւռք փոխադարձ կապերը. իսկ երկրորդին՝ պահպանելու համար ազգային մշակոյթի այն անփոխարինելի հարստութիւնը որ բռնախլուած Արեւմտահայաստանի ոգեղէն բովանդակութիւնն է, վառ պահելու տարագիր մեր ժողովուրդի ազգային ինքնագիտակցութիւնը, ինչպէս եւ նոր որակ փոխանցելու համազգային մեր տեսլականին՝ հայահաւաքի եւ հողահաւաքի:

Սա համազգային, մշակութային-քաղաքական հրատապ գերիւնդիր է, ազգային զարթօնքի հիմքերու հիմքը, եթէ «ազգ» հասկացութեամբ մենք կը հասկնանք գերազանցօրէն հայոց մշակոյթը եւ անոր հիմնական առանցքը, որ հայոց լեզուն է իր երկու ճիւղերով:

Հայոց լեզուի կենսունակ պահպանումն է որ կը պայմանաւորէ, գերազանցօրէն, ազգային պետականութեան յարատեւումը, մեր Պահանջատիրութեան արդիւնաբեր երթը, ազգի ու հայոց երկրի լինելութիւնը:

Ան հիմնական էատարրն է ազգային մեր գաղափարախօսութեան:

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

Յօդուածներ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄՏԱՀՈԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՍՓԻՌՔԵԱՆ ՀԱՅԱՊԱՀՊԱՆՈՒՄ

(ՅԱԶՈՂԱՄԾ ԵՆՔ...ԹԷ ԶԱԽՈՂԱԾ)

Որքան լսած ենք – լսած էք- հայկական բեմերէ մեր կատարած ՄԵԾ գործի մասին....մեծ-մեծ խօսքեր, հայրենասիրական եւ ազգապահպանման ճառեր....որոնց իմաստը իրենք խօսողները, կամ գործիչները չեն գիտեր:

Հայ դպրոցը, որ պէտք է ըլլար –եւ է- հայապահպանման դարբնոցը, ազգասիրութիւն, հայրենասիրութիւն, լեզուասիրութիւն ջամբող կեդրոն....փակած ենք կը փակենք հարիւրներով: Այսինքն, մեր մեծ ողբերգութեան 100-ամեակին, անկեղծօրէն պիտի ըսենք, որ վերջին 30 տարին, մենք ձախողած ենք հայապահպանման մէջ. եւ արդէն քանի-քանի տասնամեակներէ ի վեր անդունդն ի վար կը գլտորինք...ազգովին:

Հաւատք եւ սեր միախառնուած՝ Ս. Էջմիածնի Կրօնասէր տիկնանց համախմբումի գործունէութեան մէջ

Աւելի քան կէս դարեայ պատմութեան խորքէն մեզի հասած, Ս. Էջմիածնի Կրօնասէր Տիկնանց Համախմբումը իր քաջածանօթ գործունէութեամբ եւ անոր սրտագին ու կենդանի կապը Մայր Աթոռին հետ, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին ուշադրութեան կեդրոնը եղած է միշտ:

«Ծառն իր արմատով է ծառ, տունն հիմամբ է տուն»: Մեր այս միասնութեան խորհուրդը պատմութեան ընթացքին միշտ արտայայտուած է եւ մինչեւ օրս ալ կ'արտայայտուի Մայր Աթոռի փոխ-յարաբերութեամբ:

Այս բոլորէն կը բխի 55 ամեայ փոխադարձ կապի պահպանումը Մայր Աթոռի եւ Համախմբումին միջեւ: Գոհունակութեամբ պէտք է նշել այն իրողութիւնը, որ Սփիւռքի մեր հայրենասէր ու Էջմիածնասէր հարազատները

ըստ ամենայնի իրացուցած են եկեղեցական եւ ազգային միասնութեան սրբազան պատգամը: Ահա թէ ինչու Վազգէն Ա. Հոգեւոյս Վեհափառը իր սրբատառ կոնդակներուն ընդմէջէն միշտ կը թելադրէր՝ հեռու պահել Հայաստանեայց եկեղեցին քաղաքական գործունէութենէն, հաւատարիմ ըլլալ եւ հաւատարիմ մնալ օտար երկիրներու իրաւակարգին հանդէպ. «Քաղաքական

հաւատարմութիւն՝ հիւրընկալ երկիրներուն հանդէպ եւ եղբայրական համերաշխութիւն՝ համակից ժողովուրդներուն հանդէպ»:

Ի մտի ունենալով, որ Ս. Էջմիածնի Կրօնասէր Տիկնանց Համախմբումի երկունքն ու ծնունդը եղած ըլլալով ասպնջական մայրիներու երկրին մէջ, 55 ամեայ կտակ մըն է որ կը փոխանցուի սերունդէ սերունդ եւ ամէն տարի համախմբումի ազնուական տիկիները իրենց շուրջ կը համախմբեն հաւատաւոր հետեւորդները որոնք անգամ մը եւս առիթ կ'ունենան Սր. Էջմիածնով ոգեշնչուելու եւ իրենց ազգային ու հոգեւոր ուխտը վերանորոգելու:

Արդարեւ, այս տարուայ հանդիսութիւնը ոգեկոչումն էր Համախմբումին 55 ամեայ գործունէութեան, հովանաւորութեամբ՝ Հոգեշնորհ Տէր Յովնան Եպս. Յակոբեանի: Կիրակի, 29 Նոյեմբերին, «Լա Մարինա»յի ծովահայեաց սրահին մէջ: Սոյն հանդիսութիւնը իրենց ներկայութեամբ պատուած էին Լիբանանի մօտ Հայաստանի Հանրապետութեան դեսպան Աշոտ Քոչարեան եւ իր ազնիւ տիկինը, ազգային բարերարներ, ՀԲԸՄ-ի Լիբանանի պատասխանատուներ, մամլոյ, կրթական մշակներ եւ Համախմբումի գործունէութիւնը գնահատող ազգայիններ: Հանդիսութիւնը սկիզբ առաւ Կոմիտաս վարդապետի «Մաղթերգ Հայրապետական»ով, կատարողութեամբ տաղանդաւոր երգչուհի Անայիս Կէտիկեանի, որուն ձայնակցեցան բոլորը, յոտնկայս:

55 ամեայ տօնակատարութեան հանդիսութիւնը իր ողջոյնի խօսքով բացուած յայտարարեց բազմամեայ ժրաջան փոխ ատենապետուհի Տիկ. Անահիտ Տանձիկեանը, որ ոգի ի բռին խոր հաւատքով փարած է Համախմբումի գործունէութեան: Ան ներկաներուն ուշադրութեան յանձնեց Համախմբումի տիկիներուն հաւատաւոր անդամակցութիւնն ու գործունէութիւնը: «Յնծութեան օր մը կ'ապրինք այսօր, Ս. Էջմիածնի Կրօնասէր Տիկնանց Համախմբումի մեծ ընտանիքը կը տօնէ իր 55 ամեակը. Բոլորին սրտերը և հոգիները ուրախ են այսօր, 55 տարուայ բեղուն գործունէութիւն մը կատարած ենք որ պիտի տօնենք այսօր ու պիտի շարունակենք մեր քայլերը հաստատ կերպով մեր հաւատքը ու նուիրումը ընծայելու մեր կրօնքին մեր հայրենասիրութեան և հանդէպ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի»:

Յայտագրի առաջին բաժնով խօսք առաւ Համախմբումին ազնուափայլ ատենապետուհի Միմի Յարութիւնեանը, որ իր խօսքին մէջ հակիրճ կերպով ներկայացուց 55 ամեայ երթը Ս. Էջմիածնի Կրօնասէր Տիկնանց Համախմբումին: «Չորս հոգեւորականներու գլխաւորութեամբ եւ մի քանի քաջարի տիկիներու հաւաքական կամքին շնորհիւ է որ ծնունդ առաւ Համախմբումը, որ կոչուած էր ծառայելու հաւատքի եւ լոյսի Գերագոյն Կեդրոն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի: Հաւատքով եւ համոզումով սկսուած գործը կը շարունակուի նոյն սկզբունքներով մինչեւ օրս»:

Խորհրդաւոր ու հոգեպարար մթնոլորտ մը կը տիրէր Հանդիսասրահին մէջ, երբ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գարեգին Բ.ի Մայր Աթոռէն յղած (Գիր Օրհնութեան եւ Գնահատանաց)ը ընթերցուեցաւ հանդիսաւորութեամբ Տ. Յովնան Եպս. Յակոբեան: Վեհափառ Տէրը իր գիրով կ'ողջունէր Համախմբումին 55 ամեակը եւ կ'օրհնէր բոլոր անդամները, որոնք իրենց ներդրումը ունեցան սոյն Համախմբումին հիմնադրութեան եւ ապահովեցին գոյերթը անոր:

«Կրօնասէր Տիկնանց Համախմբումն իր Աստուածահաճոյ գործունէութեամբ կերտել էք յիշարժան, լուսաւոր պատմութիւն: Տակաւին երջանկայիշատակ Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց հայրապետի զահակալութեան տարիներին Համախմբումին շուրջ միաւորուած հայուհիները

հաւատաւոր ընթացքով ու անսահման նուիրումովեամբ աջակից էք մեր եկեղեցու եւ Ս. Էջմիածնի առաքելութեամբ: Հակառակ ժամանակի բոլոր դժուարութիւններին ու խնդիրներին, դուք անյաղթ պահեցիք Ձեր Էջմիածնասիրութիւնը եւ Ձեր օրինակով եկեղեցանուէր ծառայութեամբ քաջալերեցիք շատերին:

Յիշարժան յոբելեանի առիթով Հայրապետական Մեր սէրն ու բարձր գնահատանքն ենք յղում կրօնասէր Տիկնանց Համախմբումի պատուարժան անդամուհիներին: Միածնի իջման Սուրբ սեղանի առջեւ աղօթում ենք առ Աստուած, որ հանապազ հովանի եւ պահապան լինի Ձեզ եւ Ձեր ընտանիքներին՝ պարգևելով քաջատոյժութիւն, գործոց յաջողութիւններ եւ երկնապարգև ամենայն բարիք»:

Համայն աշխարհի մարդկութեան ստուար մեծամասնութիւնը խաղաղութիւն կ'աղաղակէ, իսկ վերջին տարիներուն, յատկապէս Միջին Արեւելքի ժողովուրդի աղօթքները առ Աստուած միայն խաղաղութիւն կ'աղերսէ, որովհետեւ ճաշակած է պատերազմի չարիքները, ըմպած է պատերազմի դառնութեան բաժակը: Եւ մենք՝ ազգովին, որպէս առաջին քրիստոնէայ ժողովուրդ, մեր պատմութեան ընթացքին շատ թանկ վճարած ենք խաղաղութեան համար, շատ աղօթած ու պայքարած խաղաղութեան համար: Յնորք չէ եղած մեր ժողովուրդի ու եկեղեցիի մեծ վիշտը, անարեւ կեանքն ու անխաղաղ գոյութիւնը: Դարեր շարունակ տառապած ենք խաղաղութիւն ձեռք ձգելու համար: Այսօր, աւելի քան երբեք, մանաւանդ մեր երկիրը, մեր եկեղեցին, մեր ժողովուրդը կարիքը ունին խաղաղութեան:

Այնուհետեւ յոռնկայս ունկնդրուեցաւ Հայրապետական Օրհնութեան Գիրը Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսի. «Եկեղեցոյ պայծառութեան նպասատել կը նշանակէ մասնակից դառնալ եկեղեցոյ կեանքին ու առաքելութեան: Հայ եկեղեցին մեր ժողովուրդին հոգեւոր մայրն է դարձած. Անոր հոգեւոր սնունդով սնած ու կազմաւորուած են մեր ժողովուրդի գաւակները: Հետեւաբար, եկեղեցոյ շուրջ համախմբուիլ ու անոր ծառայելը հայուն համար դարձած է նուիրական ու առաջնահերթ պարտաւորութիւն:» Հոգեպարար սոյն պատգամը «Գիր Օրհնութեան եւ Գնահատանաց»-ին ընդմէջէն ներկաներուն փոխանձեց Տ. Նորայր Եպս. Աշքեան:

Իր հայրական բարձր գնահատանքը կը յայտնէր Արամ Ա. Վեհափառը Համախմբումի անդամներուն. «Ահա ա՛յս գիտակցութեամբ ու նախաձեռնութեամբ Համախմբումը տարիներ շարունակ ծառայեց ու վերանորոգ հաւատքով կը շարունակէ ծառայել Սբ. Էջմիածնին՝ անոր առաքելութեան բերելով իր կարեւոր ներդրումը: Ս. Էջմիածինը մեր ժողովուրդի առաջին եկեղեցին դարձաւ: Մեր ժողովուրդին համար Սբ. Էջմիածինը, Սբ. Գրիգոր Լուսաւորիչի կողմէ հայրենի հողին վրայ 301 թուին բարձրացած Միածնաէջ Տաճարը, դարձաւ սրբավայր եւ խորհրդանիշ մեր քրիստոնէական հաւատքի ամրութեան եւ մեր եկեղեցոյ ու ժողովուրդին միասնականութեան»:

Օրուան պատգամաբերը՝ Տ. Յովնան Եպս. Յակոբեան, որ յատկապէս Հայրենիքէն այս հանդիսութեան հրաւիրուած էր, իր սրտի խօսքով խանդավառ ու գօտեպնդիչ ելոյթ մը ունեցաւ: Ան իր հայեացքները սեւեռելով Համախմբումի ծննդոցին, յայտնեց՝ 20րդ դարու կիսուն, Լիբանանի մէջ ծածուկ ու գաղտագողի կը ծրագրուէր Հայկական հոծ գաղթօճախը ամէն գնով հեռու պահելու իր հաւատքի կեդրոն՝ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնէն եւ Հայրենիքէն: Սառ

պատերազմի օրերուն որդեգրուած քաղաքականութիւն մը, կու գար թակելու դռները հայութեան, որ ապաստան գտած էր հիւրընկալ Լիբանանի մէջ:

«1958-ին, եղբայրասպան գործողութիւններէն մէկ տարի անց, երբ ւաւերը գործեր էր Լիբանանի մէջ, հայրենասէրն ու Էջմիածնասէրը կը համարուէր համայնավար (կոմունիստ) եւ կը հալածուէր՝ վտանգելով իր կեանքը, ահա խումբ մը ազնուափայլ տիկիներ, հետեւելով Վարդանանց «Տիկնայք փափկասունք»ին, անտեսելով ամէն տեսակի դժուարութիւններ եւ խոչընդոտներ, իրենց քաջարի գործունէութեամբ կը յայտարարէին ծնունդը Սուրբ Էջմիածնի Կրօնասէր Տիկնանց Համախմբումին»:

Արժեւորելով Համախմբումին ծաւալած 55 ամեայ գործունէութիւնը Տ. Յովնան Եպս. Յակոբեան եզրակացուց՝ «Մենք կրնանք վկայել, թէ անցեալ 25 տարիներու ընթացքին, ոչ միայն Լիբանանի մէջ, այլեւ ամէնուրեք, Ս. Էջմիածնի Կրօնասէր Տիկնանց Համախմբումը ինչպիսի խանդավառութեամբ եւ ջանասիրութեամբ, իրենց աշխատանքին որպէս արդիւնք՝ բազմաթիւ եկեղեցական զգեստներ առաքեցին Հայրենիքի տարբեր շրջաններ եւ թեմեր: Այսօր, ոչ միայն Հայաստանի, այլեւ Ջաւախքի գրեթէ բոլոր եկեղեցիներուն մէջ դուք կը հանդիպիք անոնց»:

Գեղարուեստական յայտագրով ելոյթ ունեցաւ հոգեւոր եւ ազգային երգերու լաւագոյն մեկնաբաններէն՝ Անայիս Նանեճեան Կէտիկեանը, որ իր հմայիչ ձայնով մեկնաբանեց «Հաւուն Հաւուն» եւ «Կրունկներ» երգերը: Յետ գեղարուեստական յայտագրին, տեղի ունեցաւ Համախմբումի անդամներուն պարգեւատրումներն ու շքանշաններու տուուչութիւնը: Յուշանուէրներ ստացան բոլոր անոնք, որոնք աւելի քան 10 տարի անդամակցած էին Համախմբումին:

Իրենց 55 ամեայ քաջարի ծառայութեան առիթով Ս. Էջմիածնի Կրօնասէր Տիկնանց Համախմբումը արծաթեայ ափսէ յուշանուէրով մը պարգեւարեց Տիկիներ Խաչատուրեան Գոհարն ու Շաքլեան Շաքլէն: Այս առթիւ Ամենայն Հայոց Գարեգին Բ. Կաթողիկոսի կողմէ իւրայատուկ պարգեւատրումի արժանացաւ Տիկ. Գոհար Խաչատուրեան, ազգային ու մշակութային կեանքին մէջ իր ունեցած իւրայատուկ ներդրումին համար:

Մինչ ճաշի սպասարկութիւնը տեղի կ'ունենար, Համախմբումի վարչականուհիները ներկաներուն կը ցրուէին Ս. Էջմիածնի մէջ կայացած Միւռնօրհներփ տեսաերիզները, ինչպէս նաեւ Ս. Էջմիածնի Կրօնասէր Տիկնանց Համախմբումի Գ. Հատորը, ուր համադրուած են վերջին քսան տարիներու գործունէութեան վկայութիւններ, հիւր բանախօսներու ուղերձներ, սրտի խօսքեր եւ մամուլի արձագանգներ: Հատորին կազմութիւնն ու խմբագրութիւնը ստանձնած էր Անահիտ Տանձիկեան:

Գերաշնորհ Տ. Նորայր Եպս. Աշքեանի պահպանիչ աղօթքէն ետք, ներկաները հոգեպէս յագուրդ ստանալով օրուան հոգեպարար երեւոյթէն, մեկնեցան սրահէն իրենց երախտագիտական զգացումները փոխանցելով Համախմբումի իւրաքանչիւր վարչականուհիի, որոնք ամէն ճիգ ի գործ դրած էին յաջողցնելու համար սոյն ձեռնարկը:

Եզրակացնելով Ս. Էջմիածնի Կրօնասէր Տիկնանց Համախմբումի 55 ամեայ գործունէութիւնը, խորապէս կը հաւատանք, թէ ան ջատագովն է Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցոյ ու ազգային միասնութեան գաղափարին: Մեր յետադարձ հայեացքները սեւեռելով Համախմբումին 55 ամեայ երթին, կը գիտակցինք, թէ անոր անփոխարինելի առաքելութիւնը մեր ազգային-

Եկեղեցական կեանքէն ներս ոչ միայն կենսական է, այլև անհրաժեշտութիւն յանուն Մայր Հայրենիքի, մեր Սուրբ Եկեղեցոյ եւ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնին:

Պայծիկ Գալայճեան

Տեսակէտ

ԲԱՅՈՒՈՂ ՆՈՐ ՏԱՐՈՒԱՆ ԴԻՄԱՅ՝ ՀԱՄԱՀԱՅԿԱԿԱՆ ՉՈՐՍ ԱՌԱՋՆԱՀԵՐԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՏԳԱՄԸ

Նոր Տարին նկատուած է հաշուետուութեան ու միաժամանակ՝ մեր կեանքի յառաջիկայ հանգրուանը ծրագրելու եւ առաջնահերթութիւնները ճշդելու առիթ: Այսօր, երբ 2015

թուականը այլևս կը դառնայ անցեալ եւ կը դիմաւորենք 2016 թուականը, անհրաժեշտ է որ ճշդենք բացուող նոր տարուան ընթացքին մեր ազգի առաջնահերթութիւնները, որոնք Մեր հայեցողութեամբ մեր հաւաքական կեանքին մէջ պէտք է առանցքային տեղ գրաւեն: Այս հայեցակէտով, Մենք կ'ուզենք հակիրճ կերպով մատնանշել չորս բնագաւառներ.-

Ա) 2015 տարին հայ ժողովուրդի ժամանակակից պատմութեան մէջ վստահաբար պիտի արձանագրուի որպէս մեր պահանջատիրական պայքարին մէջ յատկանշական իրագործումներ արձանագրած տարի մը: Անցնող տարուան ընթացքին միասնական ոգիով ու ամուր վճռակամութեամբ ո՛չ միայն արժանի յարգանքով նշեցինք Հայոց Տեղասպանութեան 100-ամեակը, ո՛չ միայն մեր մէկուկէս միլիոն նահատակները սրբադասեցինք, այլ նաեւ մեր ազգի պայծառ ապագային նկատմամբ մեր հաւատքը աւելի՛ խորացուցինք ու մեր պահանջատիրական կամքը աւելի՛ պրկեցինք: Ի՞նչ պէտք է ընենք 100-ամեակէն յետոյ: Ճի՛շդ է, 100-ամեակը որպէս թուական անցեալին կը պատկանի այլևս. սակայն 100-ամեակէն եկող ոգին, հաւատքը, կամքը, յանձնառութիւնը ի խնդիր մեր ժողովուրդի արդար իրաւունքներու վերատիրացման, պէտք է շարունակուի նոր մղումով, աւելի լայն տարողութեամբ ու միշտ միասնական ճիգով: Հեռու ամէն տեսակ ձեւական ու քարոզչական մօտեցումներէ, հայ ժողովուրդի արդար դատի հետապնդումը պէտք է առաջին հերթին դրուի աւելի կազմակերպ հունի մէջ՝ ներկայ աշխարհաքաղաքական իրականութիւններու համահունչ ռազմավարական ու մարտավարական նոր մօտեցումներու որդեգրումով: Եւ երկրորդ, անհրաժեշտ է մեր պահանջատիրութիւնը իրաւական ընթացքի մէջ դնել՝ միջազգային օրէնքի տուեալներու լոյսին տակ, ուսումնասիրուած ու ծրագրուած կերպով: Եթէ այս աշխատանքին չլծուինք, 100-ամեակի ստեղծած ոգեւորութիւնը, ինչպէս նաեւ միջազգային համայնքին մօտ մեր դատին նկատմամբ յառաջացած հետաքրքրութիւնը շուտով պիտի նուաղի:

Բ) 2016 տարին 25 ամեակն է Հայաստանի երկրորդ անկախութեան հռչակման: Այս կարճ ժամանակահատուածի ընթացքին հայրենի մեր ժողովուրդին, ինչպէս նաեւ բարեկամ

երկիրներու եւ Սփիւռքին կողմէ հսկայ գործ կատարուեցաւ թէ՛ Հայաստանէն ներս եւ թէ՛ Հայաստանին համար: Արդարեւ, տնտեսութեան զարգացումը, արտաքին յարաբերութիւններու մշակումը, միջազգային կապերու հաստատումը, Հայաստանի բանակին կազմակերպումը, Ղարաբաղի վերակազմակերպումը ու ինքնապաշտպանութեան ամրացումը եւ այլ բազմաթիւ նախաձեռնութիւններ մեծապէս նպաստեցին Հայաստանի Հանրապետութեան պետական կառոյցներու ամրացման: Սակայն, կատարուած իրագործումներուն առընթեր, հարկ է իրապաշտ մօտեցումով նաեւ քաջութիւնն ու իմաստութիւնը ունենանք թերացումները ճիշդ տեսնելու ու զանոնք անկեղծօրէն մատնանշելու: Այս ծիրէն ներս՝ արտագաղթը մեր հայրենիքին գոյութեան ու յարատեւութեան կռուաններուն ուղղուած մեծագոյն հարուածն է, եւ մեր ազգին մարմին վրայ կոտտացող սարսափազդու վերք մը. իսկ Հայաստանի տնտեսութեան պարզած վատառողջ վիճակը ինչպէս նաեւ մեր ժողովուրդի կեանքէն ներս բարոյական ու ոգեղէն արժէքներու լուսանցքայնացումը այլապէս լուրջ մտահոգութիւններ են: Այս վերքերուն դարմանումը հրամայական է ու անյետաձգելի: Հայրենիքը կը բարգաւաճի թերութիւնները սրբագրելով, ինչպէս նաեւ անոր առաւել հզօրացման իր բոլոր զուակներուն գործօն մասնակցութեամբ:

Գ) Հայաստանի ու Ղարաբաղի հզօրացումը կ'ենթադրէ նաեւ Սփիւռքի հզօրացումը, եւ՝ փոխադարձաբար: Մովորական կարգախօս մը չէ այս: Ան կ'ենթադրէ տարբեր գործելակերպ՝ իր խորքով, ոճով ու նպատակով թէ՛ Հայաստանի եւ թէ՛ Սփիւռքի կողմէ: Դժբախտաբար Սփիւռքը այսօր կը պարզէ բազմամարդ, բազմագոյն, բազմատեսակ ու լայնատարած պատկեր մը: Ցեղասպանութեան հետեւանքով յառաջացած Սփիւռքը իր յստակ նկարագիրը ունէր: Այսօր, սակայն, փաստօրէն հայկական սփիւռքներ գոյաւորուած են եւ Սփիւռքը տեղ մը անտարբերութեան, այլ տեղ մը պատահականութեան կամ անորոշութեան այլիքներու քմայքին յանձնուած է: Արդ, եթէ Սփիւռքը չվերակազմակերպուի եւ անոր կեանքի վախճանական ընթացքը դէպի հայրենիք չհունաւորուի, ինքզինք դէմ յանդիման պիտի գտնէ պղտոր ապագայի մը:

Եւ որպէսզի Սփիւռքը այս ճակատագրին չենթարկուի, Սփիւռքի ամբողջական ու լուրջ վերակազմակերպման առընթեր, Հայաստան-Սփիւռք ձեւական դարձած գործակցութիւնը պէտք է դրուի առողջ ու ամուր հիմերու վրայ եւ յստակ ուղղութեան մէջ, փոխադարձ սպասումներու եւ դերերու յստակեցումով: Հայաստանի ու Ղարաբաղի ներքին կեանքին առնչուած ծրագիրներու պարագային, բնականաբար Սփիւռքը մասնակցողի դերին մէջ պէտք է ըլլայ: Սակայն, ճիշդ չէ որ համահայկական ծրագիրներու մշակման մէջ Սփիւռքը սոսկ հետեւողի կրաւորական դերին մէջ ըլլայ: Հայաստան ու Սփիւռք, որպէս մէկ ազգի երկու գլխաւոր միաւորները համահաւասար կերպով, որպէս գործակից ու լծակից պէտք է մասնակցին համահայկական բնոյթ ու նպատակ ունեցող աշխատանքներուն: Սա լոկ իրաւունքի հարց չէ, այլ ազգաշինութեան ու հայրենաշինութեան համահայկական աշխատանքներուն մէջ Սփիւռքը առաւելագոյն չափով ներգրաւելու ամենէն ազդու միջոցն է՝ եւ ո՛չ թէ այլեւս սովորական դարձած այլ կերպերու կիրառումը: Հայաստանի անկախութեան քանրհինգ տարիներու ընթացքին ձեռք ձգուած փորձառութիւնը, իր դրական թէ բացասական երեսներով, սպասելի է որ լուրջ քննարկումի ենթարկուի, ուր ըսելիքներու կողքին պէտք է նաեւ ծրագրուին մեր ընելիքները:

Դ) Մփիւոքի իւրաքանչիւր գաղութը իր իւրայատուկ տեղը ու դերը ունի մեր համահայկական մարտահրաւերներու դիմագրաւման եւ յատկապէս Մփիւոքի վերակազմակերպման աշխատանքներուն մէջ: Միջին Արեւելքի հայ գաղութներու ծիրէն ներս Սուրիոյ հայ գաղութը, որպէս հայրենամերձ գաղութ, արաբական աշխարհի մէջ իր կարելոր դերը ունեցած գաղութ, եւ տակաւին՝ մեր եկեղեցական, ազգային, մշակութային ու կրթական կեանքին կարելոր ներդրում կատարած գաղութ, անհրաժեշտ է որ մեր ժողովուրդին ու պետութեան յատուկ ուշադրութեան ու հոգածութեան առարկան դառնայ: Վերջին շուրջ չորս տարիներուն այս գաղութը տառապեցաւ, բայց չընկճուեցաւ. ոմանք հեռացան, սակայն գաղութը մնաց կանգուն. ոմանք յուսահատեցան, սակայն շատեր ամուր հաւատքով կառչած մնացին գաղութին: Անցնող տարիներուն մեր ժողովուրդի գաւակները իրենց նիւթական աջակցութեամբ օգտակար հանդիսացան Սուրիոյ մեր գաղութին: Պատի՛ւ իրենց: Կարիքները տակաւին բազմազան են ու այլազան: Ժամանակը հասած է որ Սուրիոյ հայ գաղութը լծուի վերականգնումի հաւաքական աշխատանքին: Միսալ է ողբերգական պատկերներով, անճիշդ թիւերով, միակողմանի վերլուծումներով ներկայացնել Սուրիոյ հայութիւնը: Բնականաբար, Սուրիոյ հայութեան թիւը որոշ նուագում արձանագրեց: Սակայն, Սուրիոյ գաղութը հո՛ն է տակաւին, Հալէպի, Գամիշլիի, Դամասկոսի, Քեսապի, Թարթուսի, Հասիչէի եւ այլ գիւղերու մէջ: Սուրիոյ հայութեան վերականգնումը համազգային առաջնահերթութիւն է: Հետեւաբար, հրամայական է նեցուկ կանգնիլ գաղութի յառաջիկայ աշխատանքներուն:

Բնականաբար Հայաստանը, Ղարաբաղը եւ Մփիւոքի իւրաքանչիւր գաղութ իրենց դիմաց ունին նաեւ այլ կարելոր ծրագիրներ ու անհրաժեշտ աշխատանքներ: Սակայն մատնանշուած չորս մարզերը կը նկատենք համահայկական կարելորութիւն ներկայացնող առաջնահերթութիւններ: Վստահ ենք որ այս յանձնառութեամբ մասնակից պիտի դառնանք մեր ազգը դէպի առաւել հզօրացում առաջնորդող ծրագիրներու իրագործման:

ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

1 Յունուար 2016

Հողային Պահանջատիրութիւնը Հիմք՝ Հայ Դատի Իրաւական Գործընթացին

«Այսօր, Թուրքիոյ ողջ դրամագլուխին հիմքը՝ հայերուն ունեցուածքն է...

Հայերուն ունեցուածքը պարզապէս

ձեռք փոխած է ...

եւ թողօնը դարձած է գողօն... »

Փրոֆ. Թանէր Աքչամ

Յեղասպանութեան 100ամեակի Ապրիլ 27ին մեկնարկեց տարագիր հայութեան պահանջատիրական դատի իրաւական գործընթացը:

2015ի Ապրիլին, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Սիսի իր պատմական աթոռանիստ կեդրոնին եւ անոր յարակից կալուածներուն վերատիրացման համար, Թուրքիոյ սահմանադրական դատարանին մէջ բացուած դատով, տարագիր հայ ժողովուրդի պահանջատիրական դատը դարձաւ մեր ոտնահարուած հողային իրաւունքներու վերականգնումը խորհրդանշող շրջադարձային աննախադէպ իրադարձութիւն...:

Այս ընթացքին, ի հեճուկս մեր դէմ ցցուելու կոչուած նոյնիսկ անկանխատեսելի դժուարութիւններուն եւ խոչընդոտներուն, եւ որքան ալ բարդ եւ կնճռոտ թուին Թուրքիոյ իրաւական ծանծաղուտին մէջ խմորուող դատական, օրէնսդրական եւ կանոնադրական յեղեղուկ տրամադրութիւնները, հայ դատի իրաւական գործընթացի ազդանշանը տրուած է արդէն... Մեծի Տանն Կիլիկիոյ ազգային-եկեղեցական գերագանց հեղինակութեամբ առնուած քայլը՝ նախասկիզբն է տարագիր հայութեան հողային անմնացորդ պահանջատիրութեան...:

Այս առթիւ, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան հրաւերով, Անթիլիասի մայրավանքին մէջ 1-2 Յուլիս, 2015ին, պատմագէտ Փրոֆ. Թանէր Աքչամի եւ դատի պաշտպան փաստաբաններէն Ճէմ Սոֆուօղլուի տեղոյն մտաւորականութեան հետ հանդիպումներու ընթացքին կատարուած մատնանշումներն ու եզրայանգումները՝ աւելի քան իրապաշտական հիմք ունեն եւ կ'առաջնորդուէին զուտ գիտականութեան սկզբունքներով, ըստ որուն՝ « ճանաչումը եւ պահանջատիրութիւնը երեւութապէս առնչակից, բայց խորքին մէջ իրարմէ տարբեր պահանջներ են, հետեւաբար Սիսի պատմական կաթողիկոսարանը իր իրաւատէրերուն վերադարձնելու դատը ո՛չ մէկ կապ ունի ցեղասպանութեան ճանաչման հետ եւ այդ պատճառով իսկ, կարելի չէ անոր մէջ ընդգրկել պատմա-քաղաքական հարցեր... սակայն տրուած ըլլալով նաե՛ւ, որ առանց քաղաքական որոշումի, Թուրքիոյ մէջ ո՛չ մէկ դատարան կրնայ վերադարձնել հայերու անշարժ կալուածները, այս պարագային ճանաչումի խնդիրը , որ էապէս բարոյական հարց է, առաւել եւս կարելոր կը դառնայ, այն

իմաստով, որ ճնշում կը բանեցնէ Թուրքիոյ կառավարութեան վրայ, զբաղելու նաե՛ւ պահանջատիրութեան իրաւական անշրջանցելի հարցով... »:

Այս պարունակի մէջ, ըստ Փրոֆ. Թ.Աքչամի Միսի պատմական կաթողիկոսարանը իր հայ սեփականատէրերուն վերադարձնելու անհատական պահանջքը կը տարբէրի համայնական կալուածներու եւ հայերու բռնագրաւուած այլազան ինչքերու դատէն, որմով ե՛ւս Թուրքիան պարտաւոր է լրջօրէն զբաղիլ:

Մեկնելով իրաւական հիմքէ, Աքչամ դիտել կուտայ կարելոր այլ հանգամանք մը եւս, ըստ որուն՝ նոյն ինքն օսմանեան արխիւներու մէջ գտնուող փաստաթուղթերը կը վկայեն, որ Միսի կաթողիկոսարանը կը պատկանի Մեծի տանն Կիլիկիոյ Կաթո-ղիկոսութեան, այս առումով Թալաթ եւ Ճեմալ փաշաներու միջեւ փոխանակուած գաղտնի հրամանագրերու ընդմէջէն ի յայտ կուգայ, որ երկուստէք Միսի կաթողիկոսարանը ճանչցած են իբրեւ կրօնական անկախ հաստատութիւն, որ չենթարկուիր

Ս. Էջմիածնիին եւ Պոլսոյ Պատրիարքութեան...: (հետեւաբար, նոյնիսկ « ձեւական» լուծումի մը յանգելու պարագային, պէտք է բացառել Միսի կաթողիկոսարանին բռնագաֆթուած կալուածը կցել Պոլսոյ Պատրիարքութեան: Ս.Գ.)

Ժողովրդավարութեան խաղը աճպարարութեամբ խաղցող Թուրքիոյ համապա-տասխան դատարանները, թէեւ տեսականօրէն եւ երեւութապէս չեն կրնար « նման » դատական հայցեր մերժել, սակայն իրենց էութեան բնորոշ միգամածային մարտավարութեամբ, միշտ ալ կը նկրտին խոչընդոտել, մթագնել եւ արգելակել արդարութեան ընթացքը: Հետեւաբար, եթէ հայկական կողմի հայցը Թուրքիոյ սահմանադրական դատարանի բնականոն ընթացքէն դուրս գայ, յաջորդ հանգրուա- նի մը մէջ, կը նախատեսուի ապաւինիլ միջազգային դատարաններու իրաւական տրամադրութիւններուն:

Միւս կողմէն, վերջին մի քանի տարիներուն, Թուրքիոյ տարածքին քրիստոնէական թողլքուած ու եղծանուած հոգեւոր ժառանգութիւններու ընծայուած կարելորութիւնը եւ անոնց պահապանման եւ վերականգնումի երեւոյթը, դարձեալ ըստ Թ.Աքչամի կը մեկնաբանուի թուրքիոյ այսօրուան իշխող կուսակցութեան կրօնական թէքումով առաջնորդող քաղաքականութեամբ, որ խորքին մէջ, ըստ մեր հաւաքական տեսակէտին՝ այլ նպատակ չի կրնար հետապնդել, եթէ ոչ իր բազմամշակութային խճանկարով նշանաւոր, ողջ տարածաշրջանի զբօսաշրջիկութեան զարկ տալ եւ ինչպէս միշտ ու ամէն առիթով, փոշի ցանել արեւմուտքի առանց այն ալ կուսախուփ աչքերուն ...:

Զուգահեռաբար, Թ.Աքչամի փայլուն ուսանողներէն, երիտասարդ խոստմնակից պատմաբան Ումութ Քուրթ, որուն գիտահետազօտական աշխատասիրութիւններուն մէջ լայն տեղ կը զբաւեն՝ հայերու անչափելի ինչքերու պետականօրէն բռնագաւթումը քողագերծող փաստաթուղթեր, ցեղասպանութեան եւ առնչակից հարցերու մասին իր տեսակէտներէն մէկը կը պարզէ այն տրամաբանութեամբ, որ « հայոց ցեղասպանութեան հարցին շուրջ լրութեան պատը կրնայ փլիլ երկրին իսլամ պահ-պանողականներուն կողմէ, որոնցմէ ոմանք իրենց բարեպաշտ իսլամի նկարագրով փրկած են բազմաթիւ հայերու կեանքը... եւ ահա՛ թէ ինչո՞ւ քաղաքական այդ շարժու-մը պէտք է սկսի երկրին

հասարակութեան այդ զանգուածին մէջ, որ Թուրքիոյ մեծամասնութիւնն է... » աւելցնելով, որ « մինչ ընդունուած տեսակէտ է նաե՛ւ, որ ընդհան-րապէս ձախակողմեանները կը ճանչնան ու կը պաշտպանեն մարդու իրաւունքները, սակայն բնականաբար ո՛չ բոլորը, որովհետեւ Թուրքիոյ պարագային, ձախակողմ-եան շարժումին մէջ մեծ ազդեցութիւն ունի քեմալական ազգայնութիւնը, հետեւաբար, պէտք է գիտնալ թէ ի՞նչ ձախակողմեանի մասին է խօսքը...»: (Ազդակ, 23,1, 2015)

Անկախ այն անվիճելի իրողութենէն, որ բարեպաշտութեան մղումով տեղի ունեցող հոգեւոր ժառանգութիւններու վերականգնումը իրկանացնող, թուրք դրամատերերու մեծամասնութեան տնտեսական առասպելական բուրգը կառուցուած է հայերու բռնագաւառուած ինչքերուն վրայ, պէտք է ըսել, որ ընկերային-հասարակական տարողութեամբ, գուցէ ինչ որ չափով իրականութեան նշմարներ գտնուին վերոնշեալ տեսակէտներուն մէջ, սակայն իրաւական հարթակի վրայ, հայերու իրաւունքները վերադարձնելու իմաստով, մեր փորձն ու փորձառութիւնը՝ առ այժմ այնքան ալ լուսատեսութիւն չեն ներշնչեր... ակադեմական ոլորտներու մէջ իրականացող գիտահետազօտական տեղայնական ձեռքբերումները դեռ չեն նշանա- կեր, որ խնդիրը լուծման ընթացքի մէջ է, եթէ իրաւական հիմքերով տեղի չունենայ մեր պահանջատիրութեան դատը եւ մի՛շտ նկատի ունենալով, որ Թուրքիոյ մէջ հայերու կալուածներուն տիրանալու համար, ամէն ժամանակ իր սատանայական հնարքներն ու անթափանց եւ կասկածելի օրէնքները ունի, մինչ լքեալ գոյքերու ցանկերը կը շարունակեն արգելափակուած մնալ անհասանելի նկուղներու խորերը, եւ դեռ աւելին՝ 1936էն ի վեր մէջտեղ եկած եւ մինչեւ ցայսօր անփոփոխ մնացած վաքըֆներու օրէնքին համաձայն, թրքահայ համայնքի կայունացման երաշխիքը հանդիսացող՝ նոր կալուածներու բռնագրաւումով, ամէն օր քիչ մը աւելի կը նուազին անոր գոյապահպանման գործօնները, այս ուղղութեամբ, դեռ վերջերս Թուրքիայի

« Քէմփ Արմէն » որբանոց-ճամբարի իր թուրք սեփականատիրոջ վերադարձնելու պարագան, լոկ օրինակ մըն է հայերու ունեզրկման մշտանորոգ քաղաքականութեան:

1936ին շրջանառութեան մէջ դրուած « վաքըֆներու օրէնք »ով կը բացայայտուէր կրօնական փոքրամասնութիւններու, բնականաբար առաջին հերթին հայապատկան կալուածներու բռնագրաւման պետական որոշումը, ներառեալ եկեղեցապատկան անշարժ եւ շարժուն կալուածները: Հայերու եւ յոյներու հարստութեան բռնագաֆթու- մով իրականացուող, երկրի դրամագլուխին թրքացման ծրագիրը կ'իրականանար կողոպուտի պետական պաշտօնական միջոցներով, մինչ այդ հանգրուանը, 1923, Ապրիլ 15ին, Մուսթաֆա Քեմալի կառավարութիւնը « լքեալ գոյքի » նոր օրէնքին համաձայն, բռնագրաւելով հայերու ողջ ունեցումը, յաջողած էր սանձել զանգուածային կողոպուտն ու թալանը եւ լիցքաւորած պետական սնանկացած պիւտճէն: Հուսկ, 1942, Նոյ. 11ին հրապարակուած ունեւորութեան տուրքի հրամանագրով, վերջ դրուած էր ամբողջ տարածաշրջանին մէջ, առաջատար դիրքերու վրայ գտնուող հայերու գործարարութեան եւ բարգաւաճ տնտեսութեան:

Ըստ նոյն ինքն՝ թուրք յառաջապահ մտաւորականներու եւ պատմաբաններու՝

Թողօնը դարձած էր գողօն...

Այլ խօսքով՝ հայերու անչափելի հարստութիւնը ձեռք փոխած է...

Պարզապէս հայերու ունեզրկումի վերաբերեալ ընդունուած բոլոր ապօրինի օրէնքներն ու հրամանագրերը դարձած են Թուրքիոյ բռնագաւթումի քաղաքականութեան իրաւական հենքը...:

Ֆիզիքական ոչնչացման ծրագրին զուգահեռ կիրառուող իրաւական համակարգի անօրէնութիւնները, ի սպառ կը զրկէին հայ ժողովուրդը իր իրաւունքները « իրաւականօրէն» վերականգնելու հնարաւորութենէն, եւ ո՛չ միայն այդքան, Թուրքիոյ իրերայաջորդ կառավարութիւնները սատանայական հնարքներով, ցարդ յաջողած են շրջանցել հայապատկան կալուածներու վերադարձը պահանջող, միջազգային դաշնագիրներու եւ համաձայնագիրներու որոշումները, որոնք մեծ մասամբ ի զօրու չդառնալով ,ընթացք չեն գտած եւ մնացած են տեսականի ոլորտներուն մէջ, որոնցմէ գլխաւորաբար՝

* 1920, Օգոստոս 10ին ստորագրուած Սեւրի հաշտութեան պայմանագիրը, որուն ըստ 114րդ յօդուածին, անօրինական կը համարուէր 1915ին օսմանեան կառավարութեան ընդունած « լքեալ գոյքեր »ու մասին օրէնքը, սակայն հակառակ դաշնակից պետութիւններու կողմէ եղած ճնշումին, Թուրքիա նոր հնարքներով յաջողած էր խափանել, իրաւական միջոցներով հայերուն իրենց ունեցուածքին վերատիրանալու հնարաւորութիւնները:

* 1923 Սեպտեմբերին, ազգային փոքրամասնութիւններու իրաւունքներու ուղղութեամբ, Լոզանի համաձայնագրով ընդունուած բանաձեւը կանխելով, Քեմալական կառավարութիւնը որոշում ընդունած էր, 1922 Նոյեմբերէն առաջ երկրէն « հեռացած »

(իմա՝ տարագրուած) հայերը թրքական քաղաքացիութենէ զրկել, արգիլելով անոնց մուտքը Թուրքիա, այսպիսով վերադառնալու եւ իրենց իրաւունքները պահանջելու հնարաւորութենէն կը զրկուէին Կիլիկիայէն եւ արեւելեան նահանգներէն « տարագրուած » հայերը, որոնք ըստ Թուրքիոյ իշխանութիւններուն « փախստականներ » կը համարուէին:

* 2011, Յունիս 15ին, ըստ ԱՄՆ-ի Քոնկրէսի ներկայացուցիչներու պալատի ընդունած 306 բանաձեւին՝ « Թուրքիա պարտաւոր է իրենց օրինական տէրերուն վերադարձնել իր բռնագրաւած բոլոր եկեղեցիները, վանքերը, յուշարձանները, մասունքները, սրբավայրերը, կրթութեան եւ առողջապահութեան հաստատութիւնները եւ եկեղեցապատկան բոլոր շարժուն եւ անշարժ կալուածները... »:

Ըստ ընկալեալ սովորութեան, Թուրքիա այս անգամ եւս, երեւութապէս տեղի տալով միջազգային տարողութեամբ տեղի ունեցած ճնշումներուն, 2011 Օգոստոսին, քրիստոնէական հոգեւոր կառոյցները վերադարձնելու վերաբերեալ, համապատասխան օրէնք ընդունեց, որ իր նախորդներուն նման, մինչեւ այսօր ի զօրու չէ դարձած, բնականաբար ե՛ւ չէ ունեցած ոչ մէկ գործնական դրսեւորում:

Սակայն, հայ տարագիր եւ ընչազուրկ ժողովուրդի պահանջատիրութեան դատը, երբեք ու երբեք հանգիստ պիտի չձգէ Թուրքիոյ « արդարադատութեան ատեանները», այս առումով՝

2015, Ապրիլ 27ին , Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան թուրքիոյ սահմանադրական դատարանին մէջ բացուած դատով, կը պահանջուի 1293ին հիմնադրուած Միսի պատմական աթոռանիստ կաթողիկոսութեան կալուածին վերադարձը, որ բազմաթիւ եկեղեցապատկան այլ կալուածներու կողքին, բռնագրաւուած էր 1921ին:

Այս պարունակի մէջ, պէտք է տեսնել նաեւ թուրքիոյ տարածքին, քրիստոնէական այլ համայնքներու պատկանող կալուածներու բռնագաւթումի պարագաները եւս, որոնց վերադարձի դատերը սկսելու համար, անհրաժեշտ այլեւ հրամայական պահանջք պէտք է դարձնել քրիստոնէական միջեկեղեցական համագործակցութեան ստեղծումը...:

Մինչ այդ, պէտք է ըսել,որ ցեղասպանութեան 100ամեակի լրումին հետ, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան առած աննախընթաց քայլը, արդէն դարձած է առարկայական մեկնակէտ հայ ժողովուրդի հողային պահանջատիրութեան « իրաւական դատ »ին, որուն այսօրուան դրութեամբ սատար կը հանդիսանան նաե՛ւ թուրք յառաջապահ, ազատամիտ եւ ողջախոհ մտաւորականներ , պատմաբաններ, իրաւագէտներ, իրաւաբաններ, մարդկային իրաւանց պաշտպանութեան հեղինակութիւններ,արուեստագէտներ եւ այլք, որոնք հակադրուելով թուրքի դասական կենսակերպին, իրենց հոգեմտաւոր աշխարհահայեացքով կը դրսեւորեն « Միւս Թուրք »ին նոր եւ ինքնատիպ կերպարը...

Եւ ի գուր չէր, երբ 2015ի Յունիսին , Անթիլիասի Մայրավանքին մէջ տեղի ունեցած, թուրք պատմագէտ Փրոֆ. Թանէր Աքչամի եւ փաստաբան Ճէմ Սոֆուօղլուի դասախօսութիւններու առիթով, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա.Վեհափառ հայրապետը իր արտասանած խօսքը կ'աւարտէր ըսելով՝

- Ինչպէ՞ս ըսեմ անդենականի մէջ գտնուող հօրս, որ այսօր « միւս թուրք »ն ալ կայ...
- Պիտի հաւատա՞յ...
- Հայրս կը հաւատար ինձի...

Վեհափառ հայրապետին հետ եւ անոր նման մենք ալ կուզենք հաւատալ եւ հաւատացնել անդենականի մէջ գտնուող մեր հայրերուն, որ մեր կորուսեալ իրաւունքներու վերատիրացման ճանապարհը կը հարթուի, իր պապերու մեղքերուն զիտակ, իր պապերու մեղքերուն համար թողութիւն խնդրող եւ յանուն արդարութեան պայքար մղող « միւս թուրքեր »ու աջակցութեամբ...:

Մալբի Գասպարեան

Հալէպ

ԱՐԵՄՏԱՀԱՅԵՐԷՆԻ ՊԱՐՏԱԴԻՐ ԳՈՅԱՄԱՐՏԸ

ՍՓԻՒՔԻ ՏԱՐԱԾՔԻՆ

2015 թուականը անգամ մը եւս համայն աշխարհին լսելի դարձուց 20րդ դարու սկիզբին թուրք պետութեան կողմէ գործադրուած առաջին ցեղասպանութիւնը իր ամբողջ ահագնութեամբ: Պատմական մեր հողերու բռնազաւթումով, մէկուկէս միլիոն մարդկային

անդառնալի կորուստով, հայ զիր ու գեղարուեստի մարզէն ներս ստեղծարար մարդուծի անողոք կոտորածով, արեւմտահայութեան միայն մէկ-երրորդը կարողացաւ վերապրիլ ու եղաւ անհող եւ անհայրենիք ժողովուրդ համայնակուլ սփիւռքի տարածքին:

Սակայն տարագիր Հայր ո՛ր որ ալ բնակութիւն հաստատեց, իր սրտին մօտ պահեց արեւմտահայերէնը, հայ լեզուն, գրականութիւնն ու գեղարուեստը: Դարադարձին՝ իր թուաքանակը տասնապատկեց եւ աշխարհին ներկայացաւ իբրեւ զօրեղ ու պահանջատէր սփիւռքահայ:

Մինչ յաւերժախօս 2015 թուականը կ'անցնի պատմութեան գիրկը, մեր միակ անկողոպտելի ԳԱՆՁը կը մնան Հայ Լեզուն ու մեր Հաւատքը: Արդարեւ, յետ-եղեռնեան աւելի քան 90ամեայ սփիւռքահայ գրականութիւնն ու մշակոյթը հանդիսացան իրաւական եւ իսկական շարունակութիւնը մեր պատմական հայրենիքին եւ անոր բնակիչ հայ ժողովուրդին: Սփիւռքահայը, իր մէջ արմատաւորուած արեւմտահայ լեզուամտածողութեան բառազանձային անսպառ հարստութեամբն ու քերականական կանոններու եւ ուղղագրական դասական օրինաչափութեամբ պահեց ու պահպանեց ոչ միայն իրեն ժառանգուած մեր մշակութային արժէքները, այլեւ՝ ա՛լ աւելի ծաղկեցուց, բիրեղացուց եւ աճեցուց իր իմացական հարստութիւնները, ու քայլ պահեց արդի ժամանակներու պահանջարկներու: Եւ այս ամբողջը, հրաշքի համագօր այս երեւոյթը իրականութիւն դարձաւ առանց պետական հոգածութեան եւ հովանաւորութեան, շնորհիւ՝ սփիւռքահայու սեփական ներուժին ու համասփիւռքեան կարողականութեան, ու մանաւանդ՝ անցեալէն մեզի փոխանցուած ազգային ոգիի եւ կրթութեան ջահին:

Արդ, կը գտնուինք 2016 թուականի սեմին:

Նոր մարտահրաւերներ ահագանգ կը հնչեցնեն զգալով արեւմտահայերէն լեզուին գոյութեան սպառնացող մօտալուտ վտանգները: Unesco-ն է յայտարարութեան հեղինակը, թէ՛ «Արեւմտահայերէնը կը գտնուի աշխարհի մէջ գործածուող վտանգուած լեզուներու ցանկին մէջ»:

Այս «ահագանգ»ը ցնցիչ տպաւորութիւն գործեց համայն աշխարհի հայ մտաւորական մարդուծին մօտ: Տխուր էր պարզուած մատնանշումը:

Հետեւաբար, Յեղասպանութեան 100րդ տարելիցի աշխարհացունց նշումներէն ու ձեռնարկներէն ետք, այսօր, 2016ը պիտի ուզէինք առաջարկել սկիզբը՝ հնգամեայ տեւողութեամբ Արեւմտահայերէնի գոյապայքարի համահայկական շարժումի մը՝ ի Հայաստան, յԱրցախ եւ ի սփիւռս աշխարհի: Դժուար իրագործելի ծրագիր մը, հոսանքն ի վեր թիավարելու պարտադրանքով:

Այս պահուն կրնանք կեդրոնանալ հետեւեալ կէտերու վրայ.-

ա.- Հայրենի պետութիւնը, նախ եւ առաջ հարկ է, որ Արեւելահայերէնի համահաւասար քաղաքացիութիւն շնորհէ Արեւմտահայերէն լեզուին եւ, Հայաստանի տարածքին գործող ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ծրագիրին մէջ ընդգրկէ համալսարանական մակարդակի ուսուցում Արեւմտահայ լեզուի, գրականութեան եւ մշակոյթի:

բ.- Այս ժամանակահատուածին, յանուն համագգային միասնականութեան, հանգրուանային ծրագրաւորումներով վերականգնել դասական ուղղագրութեան միացեալ կիրարկումը Հայաստանի հանրապետութեան եւ անոր ենթակայ այլ տարածաշրջաններէն ներս:

գ.- Արտերկրի շուրջ եօթը միլիոն հայութեան դպրոցական տարիքի բոլոր աշակերտներուն (տարագիր թէ տարաբնակ սփիւռքահայ) մօտ զարգացնել հայախօսութեան կարողութիւնն ու գիտելիքները:

Այս մտածումներով կողջունենք 2016 թուականը, մաղթելով աշխարհը դեկավարող քաղաքական ուժերուն ԶԳԱՍՏ, ԻՄԱՍՏՈՒՆ եւ ԻՐԱԻԱԽՈՀ գործընթաց, յանուն համամարդկային ներդաշնակ գոյակեցութեան:

ԱՐԱՄ ՍԵՓԵԹՃԵԱՆ

ԱԿՆԹԱՐԹՆԵՐ

Անցնող ժամանակին հետ, զգացումներու խելայեղ պոռթկումը հետզհետեւ տեղի կու տայ սթափ բանականութեան, փոթորկայոյզ ջուրերը կը խաղաղուին, կը գուլալուին եւ տակաւ յստակ կ'երեւին փրփուրներուն տակ թաքնուած մարգարիտները՝ խոհի, մտքի, յոյզի....Փոթորիկին բերածը փոթորիկին հետ կ'երթայ անհետ, երբեմն ալ ծանր ւերներ ձգելով իր ետին, կը մնան ճշմարիտը, անկեղծը, իրաւը, գեղեցիկը....որոնք չեն կորսնցներ իրենց հմայքն ու հրապոյրը անցնող ժամանակին հետ....Ընդհակառակն, անոնց իրաւ արժէքը կը վերիմաստաւորուի ժամանակի անցումին հետ եւ դարե՛ դար....

.....

Ի՛նչ խորհուրդներ կան, որ անիմանալի կը մնան մեզի՝ սահմանափակ մարդկային մտքին....Բայց ես կը խորհիմ որ մարդը տիեզերք է անսահման....Իսկ մենք մեզ կը սահմանափակենք շարունակ....քանզի մեր հոգիին դռները կը փակենք, նիւթին՝ գերի....եւ չենք կրնար պարագրկել կեանքի ու տիեզերքի ամբողջականութիւնը....

.....

Մաքուր եւ գիտակից անկեղծութիւն....Հիմնաքարը առողջ ընկերութեան, որ դեռեւս կը մնայ իտէալ, չիրականացած երազ ու տեսլական....Անկեղծութիւնը՝ եթէ գիտակից է, չըլլար արդիւնքը պահի տրամադրութեան, չըլլար հաճոյախօսութիւն, չըլլար հաշուենկատ....այլ՝ գիտակցուած, մաքուր ու անշահախնդիր զգացում ու խօսք, որուն պակասը ուշագրաւ է ներկայ ժամանակներուն, երբ գիտակից անկեղծութեան տեղ կայ պահի թելադրանքէն կամ շահի մը ակնկալութենէն բխած խօսք ու կեղծ հաճոյախօսութիւն, որ չառիւնքներ, չի յուզեր, չըլլար ազդակ հոգիներու մտերմութեան ու սերտացման....Տխուր է հոգիներու մենակութիւնը....

.....

Լռութիւնը խորունկ է, ան հոգիները կը պեղէ, նոր խորացումներու կ'ուղղորդէ անհատը, ինքնաճանաչման կայծեր կ'արձակէ, տիեզերական անսահման տարածքներ կ'ընդգրկէ....Քաջասիրտները միայն կրնան դիմանալ անոր անդնդային խորութեան, անոր տիեզերական մենութեան զգացումին....

.....

Խաբող մարդը եւ խաբուողը....կողոպտողը եւ կողոպտուողը....կաշառողը եւ կաշառուողը....անարդարողն ու անարդարուողը....Կեղեքողն ու կեղեքուողը....Կարելի է շարքը երկարել ցոյց տալու համար որ առանց երկրորդներուն, առաջինները չեն կրնար

գոյատեւել...Ուրեմն, պարզ տրամաբանութեամբ, պիտի թոյլ չտանք որ մեզ խաբեն, կողոպտեն, կաշառեն, անարդարեն, կեղեքեն.....չհպատակելով, չյարմարելով, չհամակերպելով...

.....

Հոգիով կը շնչէ ամէն ինչ....Առանց հոգիի, արուեստը կը մեռնի, առանց հոգիի, մեռեալ տառ կ'ըլլայ բառը, խօսքը...., քարը առանց հոգիի չի դառնար խաչքար, կամ վանք ու եկեղեցի....հոգեգուրկ երգը չառինքներ բնաւ....գեղանկարը առանց հոգիի կը դառնայ չոր զարդարանք միայն....իսկ առանց հոգիի ու հոգեւորի, հայրենիքը կը դառնայ սոսկ բնակավայր....Հոգիով կը բարախէ ամէն կեանք ու արուեստ ճշմարիտ....

.....

Մեփական սխալը ճանչնալը նոր լոյս կրնայ սփռել մեր կեանքին վրայ....Միսալն ընդունելով, նոր ուղիներ եւ նոր լուծումներ կը փնտռենք, տակաւ կ'աճինք մտքով եւ հոգիով, կ'իմաստնանանք....Չընդունելով մեր սխալը, կը խրուինք սխալներու ճահիճին մէջ, ինչ որ հոգեմտաւոր ինքնատչնչացման կրնայ ուղղորդել մեզ....

.....

Տառապանքն է ակնաղբիւրը ներշնչանքի, բանաստեղծութեան, գրականութեան ընդհանրապէս....Եթէ չես «ճաշակած» լեղին տառապանքի, զրկանքի, եթէ անխոռով ու հանգիստ անցեր են օրերդ կեանքի, եթէ ամէն ինչ պատրաստ ու անքրտնաթոր է հարամցուեր քեզի....յայնժամ չես ապրեր դժոխքի այն կրակները որ աստուածներ կը ծնին....

.....

Վախն է որ կը խափանէ մտքի եւ հոգիի թռիչքը, ոգիի յանդգնութիւնը, նկարագրի տոկունութիւնը, կը մարէ սրտի կրակը....գաղջութիւն կը խառնէ ամէն ինչին, կը ստրկացնէ անձը....Վախը որ մերթ ծերացած խոհեմութիւնն է, մերթ՝ նկարագրի տկարութիւն, մերթ ալ վսեմ բարձունքներու առթած ահը....Մեծ իրագործումները կը պահանջեն ոգիի յանդգնութիւն, քաջութիւն, խիզախութիւն....

.....

Ինքնագոհութիւնը լճացում ու մահ է...ամբողջ կեանք մը կը բաւէ՞ արդեօք աւելին սորվելու, ինքնակատարելագործուելու, գիտակցութեան նոր որակ ձեռքբերելու, իմաստնանալու

համար....Ահա թէ ինչու երեկուան մեր խորհածը այսօր չենք հաւնիր, երեկուան մտածածը կը վերաքննենք շարունակ, այսօրուանը՝ վաղը դարձեալ վերատեսութեան կ'ենթարկենք...: Իմաստութեան սանդխամատերը կը բարձրանան շարունակ եւ կը թուի թէ չունին վախճանակէտ....Մահն է միայն վերջակէտը սորվելու ընթացքին.....

.....

Ճշմարտութիւնը հեշտ չէ գտնել, գայն յայտնաբերելու համար, աչքերդ ու միտքդ պիտի մաքրես ամէն փոշիէ ու աղտէ, որոնք կը խափանեն պայծառ տեսողութիւնն ու դատողութիւնը....Ճշմարտութիւնը հեշտ չէ բարձրաձայնել, գայն կարենալ բարձրաձայնելու համար, պիտի պատրաստ ըլլաս կրելու շատ-շատերու պարսաւանքը, նոյնիսկ արհամարհանքն ու թշնամանքը....Մեր ժողովուրդը դիպուկ խօսք ունի. «Ճշմարիտը խօսողին գլուխը ծակ կ'ըլլայ», կամ «Ճշմարիտը խօսողը եօթը գիւղէն կը վռնտեն»....Բայց որքա՛ն պատուաբեր, արժանապատիւ կեանք պիտի ըլլար՝ ճշմարիտին միայն ծառայելը, գայն յարատեւ փնտռելը, միայն անոր ձգտիլը, գայն ապրիլը, գայն խօսիլն ու գրելը..., քանզի բոլոր ժամանակներուն համար ալ, ճշմարիտը միայն կրնայ իսկապէս ազատագրել անհատն ու ազգային հաւաքականութիւնը....

.....

Հակառակ բոլոր զարհուրելի բաներուն, որոնք պատահած են պատմութեան մէջ եւ դեռ կը պատահին մեր շուրջ շարունակաբար, կ'ուզեմ հաւատալ, որ մարդ էակը աստուածային կայծ մը ունի իր բուն էութեան մէջ... եւ բարի է իր բուն խորքին մէջ...այլապէս, ուրկե՞՞ Ե Աստուծոյ յղացքը իր մէջ, տիեզերականի, անհունի զգացումն ու գաղափարը...

.....

Որքան ալ արտաքին ազդակներ փորձեն մարդ էակը թէ ազգը ստրկացնել, ան երբե՛ք չի ստրկանար, եթէ յանձնառու է ազատ ըլլալու՝ իր էութեամբ, ինքնութեամբ, վարքագիծով թէ ապրելակերպով....Ստրկութեան շղթան կամովին իրենք իրենց վիզին կ'անցընեն այն մարդիկ թէ ազգեր, ովքեր պատրաստ չեն նուաճելու եւ պահելու իրենց ազատութիւնը պահ առ պահ, պատրաստ չեն տէրը դառնալու իրենց ճակատագրին, պատրաստ չեն ստանձնելու անոր ամբողջական պատասխանատուութիւնը...քանզի ազատութիւնը ամբողջական պատասխանատուութիւն է գերազանցօրէն....

.....

Երջանկութիւնը պատրանք է լոկ, անհասանելի կապոյտ թռչուն....Մարդ էակը չի գար աշխարհ երջանիկ ըլլալու, երջանիկ ապրելու համար, այլ՝ խաւարի մէջ մոմ մը վառելու,

բարի արարք մը կատարելու, իր բաժին պարտականութիւնը կատարելու, խղճի պարտքը տալու համար....Եթէ խուլ մնանք խղճի ձայնին, տիեզերքի ուժերը, կարծէք միաւորուած, մեզ կը պատժեն անխնայ...Իսկ պատիժը հազար ու մէկ ձեւեր ունի....

.....

Ազատութեան մասին շատ կը հոլովենք, քիչ անգամ թափանցելով անոր խորքային իմաստին ու նշանակութեան....Ներկայ աշխարհի դրուածքին մէջ, մարդը «ազատ» է ընդհանրապէս, կամ կ'ենթադրուի այդպէս ըլլալ...: Բայց այդ «ազատութիւնը» այնքան կաշկանդուած է, այնքան այլասերուած, բազում կապանքներով գերեզարուած...: Ներքին ազատութիւնը կը կերտուի քայլ առ քայլ, ան դուրսէն նուէր չի գար ինքնեկ: Ներքին ազատութեան մարդ կը մօտենայ, երբ թօթափէ իր մտքէն ամէն նախապաշարում եւ կարծրատիպ, երբեմն դարե-դար դիզուած ուղեղալուացումներ, սովորամոլութիւններ....երբ իր հոգիէն թօթափէ ամէն ժանգ, ամէն մոլութիւն, նիւթամոլութիւն եւ եսամոլութիւն, յոռի կիրքեր....որոնք մեզ կը ստրկացնեն անչափ...Իրաւ ազատութեան ճամբան խաչելութեան ճամբուն նման դժուար է գուցէ....եւ շատ անգամ անհասանելի....

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

Նոյեմբեր-Դեկտեմբեր 2015- Յունուար 2016

Գրական-Մշակութային

Արեւմտահայերէնը ապրող, բազմասնուող եւ կենսատու լեզու

Լուսինէ Աւետիսեան

Գրականագէտ, գրաբարագէտ, բանասիրական գիտութիւնների թեկնածու

Գրական երկու լեզուների շուրջ մտորումները օրինաչափօրէն ուղեկցում են ուղղագրութեան խնդրին դեմադրիմումով, ասես ամէն անգամ յիշեցնելով, որ լեզուի ձայնագրութեան կերպը նոյնքան կարեւոր հանգամանք է՝ մասնաւորապէս երկուորեակ հայերէնները համագուգակցող իր նշանակութեամբ, եւ յատկապէս Սփիւռք-հայրենիք յարաբերութիւնները կիզակէտող դերով:

Անշուշտ, պետութիւնը կարեւոր, թէեւ ոչ միակ պայմանն է լեզուի զարգացման, լեզուի նկարագրի պահպանութեան համար: Դրան հակառակ՝ գրեթէ միաժամանակ մեր երկու գրական լեզուները ծանր ցնցումներ ապրեցին, արդիւնքում մէկը կորցրեց իր հողն ու հայրենիքը, միւսը՝

արհեստական պահանջ-պայմանների մամլիչի ներքոյ՝ իր դիմագիծը, ինչը նոյնպէս, ըստ էութեան, համագոր էր հայրենիքի մասնակի «կորուստի», թէեւ միաժամանակ այդ «կորուստը» պահանջուած փրկագինը եղաւ սպառնացող աւելի վատթար վտանգից ... Այդ պահերից ի վեր պարտադրուած ուղղագրութիւնը տարբեր եղանակներով հանգեցրեց գիտակցութեան մէջ բառարմատ-գաղափարների եղերական կորուստի՝ կա՛մ դրանք ածանցների վերածելով, ինչպէս՝ օրէն(ք)՝ կերպ, կարգ - ազատորեն, ազնվորեն, կա՛մ խեղուած ձեւի մէջ տարրալուծելով եւ իսպառ անհետացնելով արմատը, ինչպէս՝ ի+օրին+ել (յօրինել, որն, ըստ էութեան, յիշեցնում է տիեզերքի եւ ամէն նոր յղացումի արարչական սկիզբ՝ անօրինակ մի բան օրինակ դարձնելը, օրէնքի ու կարգաւորման բերելը, յարդարելը) - հորինել, կա՛մ համահունչ արմատները միակերպելով, ինչպէս՝ հանգ (հանգ՝ շէջ, յանգ՝ եզր), հոտ (հոտ՝ բոյր, հոտ՝ ոչխարի բազմութիւն), սեր (սեր՝ կաթի, սեր՝ զգացմունք), հեղ (հեղ՝ լցնել, թափել եւ յեղ՝ շրջել, փոխել), գետ (աստղագէտ, Մեղրագէտ), կա՛մ առաջացնելով համաձեւ նոյնանուններ՝ արտաքննապէս համընկնող քերականական տարբեր ձևեր, ինչպէս՝ -ա+վանդ-ավանդ (կրծքավանդակ-բարձրաւանդակ), -ա+վար-ավար (նաւավար-ռազմաւար), կա՛մ եւ այլն: Մինչդեռ այս զեղչումներին հակառակ՝ գրաբարում ի սկզբանէ իմաստային միեւնոյն դաշտից ծագած բառերը ժամանակի ընթացքում նշանակութեան եւ հնչական մակարդակներում միմեանցից հեռանալով՝ ստանում էին իրենց առանձնայատուկ նշանային պատկերը՝ այդպիսով հարստացնելով լեզուն, ընդարձակելով մտածողութեան ոլորտները, ծնելով ու բազմացնելով իմաստասիրութեամբ շողացող բառամարմիններ, կերտելով գուտ ազգային լեզուամտածողութեան իւրայատկութիւններ: Տեղին եմ համարում ներկայացնել գրաբարեան մէկ բառագոյգի մասին իմ մտորումը, որ վերը ասածիս դիպուկ օրինակ է: Նկատի ունեմ «հաշտ» եւ «յաշտ» բառերը: Նման բառագոյգերը բնորոշող լեզուաբանական մի եզր կայ՝ յարաբերակից, առնչակից, որ ֆրանսերէն բառով կոչում է *corrélatife*: Այդպէս են անուանում միեւնոյն լեզուում երկու այնպիսի հնչիւնական յաջորդականութիւնները, որոնց կապը միմեանց հետ լեզուի ներկայ փուլում ոչնչով չի հիմնաւորում եւ համարում է երբեմնի գործող ձայնական ընդհանրութեան վերապրուկ կամ մնացորդ: Այս բացատրութեամբ նկարագրուող գրաբարում առկայ «հաշտ» (համերաշխ, խաղաղ, ներող եւ այլն) և «յաշտ» (զոհ, նուէր, ձօն, «յաշտ առնել»՝ զոհ մատուցել) բառային գոյգը սկզբնապէս, ամենայն հաւանականութեամբ, ծագել է միեւնոյն իմաստային դաշտից, իսկ հետագայում տարբերակումը շարունակ մեծացել է: Ի վերջոյ ի՞նչ է հաշտութիւնը, եթէ ոչ իւրատեսակ զոհաբերութիւն: Եւ զոհաբերումը, որ հոգեկան եւ ֆիզիկական գործընթաց-ձեւի նկարագրութիւն է, անհրաժեշտ եւ բաւարար պայմանն է հաշտութեան, իսկ հաշտութիւնը ինքնին արդիւնքն է զոհաբերութեան: Անգամ ինքնահաշտութիւնն է պահանջում զոհաբերութիւն՝ գաղափարի՝ յանուն աւելի մեծի, ձգտումի՝ յանուն աւելի բարձրի, մարմնի՝ յանուն հոգու... Բայց միշտ յանուն աւելիի: Ուստի ասուածն էլ բաւարար է՝ հիմնաւորելու, որ արմատների զեղչումը բերում է գաղափարների կորուստի:

Արմատների եւ գաղափարների կորուստից բացի՝ պարտադրուած ուղղագրութիւնը յաջողութեամբ նպաստեց երկու գրական լեզուները կրողների միջեւ անդունդի հետզհետէ մեծացմանը... 1913 թուականին հրապարակած իր «Մեր ուղղագրութեան մասին» ծաւալուն յօդուածում Մ. Աբեղեանը գրում է. «Միանգամ ընդմիշտ պիտի հրաժարուել ուղղագրութեան

մէջ հիմնական փոփոխութիւններ մտցնելու ամէն ծայրայեղ մտքից, որով ցանկանում են (ընդգծումը՝ Լ. Ա.) մեր ուղղագրութիւնը խիստ հնչաբանական դարձնել, որովհետեւ այդպիսի մտքի գործադրութիւնը հաւասարագոր է մեր մեծ ջանքերով ձեռք բերած գրական լեզուներից հրաժարուելուն, առնուազն գոնէ երկու այնպիսի գրական լեզու ունենալուց, որոնք իրարուց անչափ հեռու կը լինին» : Նոյն յօդուածում աւելի վերը ասուած է. «Ուղղագրութիւնը միութիւն պիտի ունենայ, որպէս զի նոյն լեզուն խօսող մարդիկ կարողանան մէկմէկու գրած հեշտութեամբ վերծանել: Բացի այդ՝ բառերի պատկերները դարձ դար էլ չպիտի մեծ փոփոխութիւնների ենթակայ լինին, որպէս զի յաջորդ սերունդները չկտրուեն նախորդների հետ գրի միջոցով մտաւոր հաղորդակցութիւն ունենալուց: Եթէ չլինի ուրեմն ուղղագրութեան այս ընդհանուր եւ տեւական միութիւնը, չի կարող գոյութիւն ունենալ եւ մի ընդհանուր գրական լեզու: Հայերէնի համար աւելի մեծ է այս պայմանի նշանակութիւնը, քանի որ մենք ունենք այսօր երկու գրական լեզուներ, որոնք նոյնանում են գոնէ միակերպ ուղղագրութեամբ: Ուստի հենց սկզբից պիտի ասեմ, որ եթէ որ եւ է փոփոխութիւն պէտք է մեր ուղղագրութեան մէջ աւելի խառն դրութիւն մտցնի եւ մեր գրական լեզուներն իրարուց աւելի հեռացնի, աւելի լաւ է, որ չլինի» : Համոզուած լինելով, որ որոշակի մանր փոփոխութիւններ անհրաժեշտ է կատարել ուղղագրութեան մէջ, այնուամենայնիւ նա հաւաստիացնում է, որ այդ փոփոխութիւնները պէտք է անել գործնական նպատակներով, բոլորը գիտական հիմունքներով, նաեւ՝ որ դրանք պիտի համապատասխան լինեն երկու գրական լեզուներին ու ընդհանուր ընդունելի... Կատարուեց ճիշտ հակառակը... Լաւ, հասկանալի է, որ պարտադրաբար խախտուեց ուղղագրութեան ընդհանրութիւնը: Սակայն այսօր սա այն խնդիրն է, որ հնարաւոր է օր առաջ լուծել, եւ շատ լեզուաբանների ու գրականագետների պատճառաբանութիւնները անհիմն են հնչում, թէ հսկայական գրականութիւն ստիպուած պիտի լինենք վերստին վերածելու դասական ուղղագրութեան, թէ անգրագիտութեան նոր ալիք է բարձրանալու Հայաստանում եւ այլն: Մի՞թէ ստիպուած չենք եղել Ղ. Աղայեանի, Բաֆֆիի, Յովհ. Թումանեանի ժառանգութիւնը, արեւմտահայ հարուստ գրականութիւնը, եւ, առհասարակ, շուրջ 1600-ամեայ մինչխորհրդային հսկայածաւալ գրականութիւնը վերածել արեղեանական ուղղագրութեան, եւ մի՞թէ մի քանի տասնամեակում մի քանի անգամ ժողովուրդը ստիպուած չի եղել անգրագիտանալ՝ մինչեւ «Յերեվան»ը վերջապէս դարձել է «Երևան»: Նոր ուղղագրութեան տեւումը չի արդարանում նման պատճառաբանութիւններով, մանաւանդ եթէ նկատի ունենանք, որ վերադարձի արդիւնքում մեծապէս օգտուած ենք դուրս գալու, քանի որ աւելի մեծ արժէք ենք ձեռք բերելու. այն է՝ մեր արմատները վերագտնելուց գատ՝ մէկ քայլով եւս մօտեցումը Սփիւռքին, աւելի ճիշտ՝ մեր ինքնութեանը, պատակտման արհեստական պատճառներից մէկի ջնջում, ինչն էլ ենթադրում է հարազատացում ու մերձեցում, զոհաբերութիւն յանուն աւելի... Աւելորդ եմ համարում այստեղ խօսել այն մասին, որ միասնական ուղղագրութեան անցնելու դէպքում երկուստեք դժուարութիւններ ենք յաղթահարելու, քանի որ անհրաժեշտութիւն է առաջանալու օրինակ՝ օտար անունների տառադարձման միօրինակացումի եւ այլն: Սակայն այսպիսի հարցերը համատեղ լուծելն աւելի դիւրին կը լինի:

Տեղին ու կարելոր եմ համարում ընդգծել, որ լեզուն ցանկացած ազգի մեծագոյն արժէքն է, եւ ամէն գնով այն պահպանելու խնդիրը ոչ միայն մշտապէս լինելու է օրակարգում, այլեւ կարելի է ստեղծել հնարաւորութիւն՝ այն աւելի ճոխացնելու եւ կատարելագործելու:

Խօսքը մտքի արտայայտութիւնն է: Մինչդեռ լեզուն կատարեալ արտայայտութիւնն է մտածողութեան, այն բացայայտում է իրերի եւ երեւոյթների առնչութիւնների խորքում թաքնուած, ոչ ակնյայտ կապերն ու օրինաչափութիւնները: Մտածողութիւնը իր մարմնաւորման համար պահանջում է դրսեւորման որեւէ համակարգ՝ լեզու: Այն, որ ազգի ինքնագիտակցութեան մէջ առաջին ու ամենակայուն արժէքը լեզուն է, հաստատում է նաեւ Աստուածաշունչը՝ ցոյց տալով տարբեր ազգերի ծագման իր վարկածը, որը շարադրուած է Բաբելոնի աշտարակաշինութեան առասպելում: Ազգը ծագում եւ գոյութիւն է ունենում շնորհիւ լեզուի... Եւ այդուհետ ցանկացած ազգի ամենաապահով ապաստարանը նրա լեզուն է, որը ձայնագրիչն է նրա մտածողութեան եւ բրիչը նրա հոգեկերտուածքի... Պատմութիւնը հաւաստում է, որ եթէ հազարամեակներով պետականագուրկ եւ հայրենագուրկ ազգերը չեն վերացել պատմութեան թատերաբեմից, ապա գոյատեւել են նախ եւ առաջ իրենց լեզուի շնորհիւ: Վառ մի օրինակ է հրէան... Ասորիները նոյնպէս այսօր ցրուած են աշխարհով մէկ՝ Իրաքում, ԱՄՆ-ում, Սիրիայում, Շուէդիայում, Գերմանիայում, Յորդանանում, Ռուսաստանում, Իրանում, Աւստրալիայում, Լիբանանում, Թուրքիայում, Հայաստանում: Նրանք, ինչպէս եւ հրէաները, շուրջ 2 հազար տարի զրկուած են իրենց հայրենիքից: Սակայն իրենց ծննդավայրի լեզուին զուգահեռ՝ պահպանում են իրենց մայրենի լեզուն՝ ասորերէնը, իսկ 1840-ականներին Ուրմիայի շրջանի բարբառի հիման վրայ ստեղծել են իրենց գրական լեզուն: Ունեն սեփական գիրը, հրատարակում են թերթեր, գրքեր: Գործում են դպրոցներ, փոքր համայնք ունեցող բնակավայրերի դպրոցներում նրանց համար յատկացուած են ասորերէնի դասաժամեր: Ասորերէնը կենդանի լեզու է. ասորիները այն պահպանում են իրենց համայնքներում, եւ ոչ ինքնանպատակ, այլ թերեւս հաւատով, որ մի օր վերադարձնելու են իրենց հայրենիքը... Յիշում եմ, թէ մի ասորուհի իրենց տան ամենաապահով վայրից ինչպիսի երկիւղածութեամբ դուրս բերեց ինձ համար անձանօթ լեզուի երիցս անձանօթ տառերի շարագրութեամբ զարդարուն գիրքը... Երբորդեմ, որ ազգի գոյատեւումի առաջին երաշխիքը նրա լեզուն է: Պետութիւնից զրկուած ազգերի օրինակներ յիշելով՝ փորձեցի կասկածամիտներին ցոյց տալ, որ առանց պետութեան ու հայրենիքի էլ կարելի է լեզուն պահպանել, որ քանի դեռ լեզուն կայ, կայ նաեւ հաւանականութիւնը կազմակերպուելու եւ պետութիւն ստեղծելու, ինչպէս հրէաների պարագայում եղաւ: Մինչդեռ մենք ե՛ւ պետութիւն ունենք, եւ առ այժմ լեզուն գործածողը, ում անհրաժեշտ է ամէն միջոցով խրախուսել չկորցնել ունեցածը. մենք դեռ վերադարձնելու հայրենիք ունենք... Այո, մենք շատ աւելի շահեկան դիրքում ենք, շատ ու շատ աւելի...

Հայերէնը անկասկած կենդանի ու կենսունակ լեզու է՝ իր երկու գրական ճիւղերով, որոնցից մէկին բախտ վիճակուեց չկտրուել իր բնաշխարհից եւ զարգանալ որպէս պետական լեզու: Սակայն արեւմտահայերէնի վտանգուած լինելու ահազանգերն ու կոչնակները այս ենթապատկերում անհիմն են: Միաւորուած ազգերի կրթութեան, գիտութեան եւ մշակոյթի կազմակերպութիւնը՝ ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ն, արեւմտահայերէնը ընդգրկել է «Աշխարհի վտանգուած լեզուների քարտեզագիրք»ում՝ «հաստատապէս վտանգուած» կարգավիճակով:

Վիճակագրութիւնը հիմնուած է նախ եւ առաջ լեզուի բանաւոր օգտագործման տուեալների վրայ: Այո, Սփիւռքում հետզհետէ նուազում է արեւմտահայերէն խօսողների ու կարդացողների թիւը, եւ դրա պատճառ-հետեւանքը միայն առարկայական հանգամանքները չեն: Ճիշտ է, ընթերցողների թուի նուազումը հանգեցնում է թերթերի փակման, ինչպէս Փարիզի «Յառաջ»ը, կամ վարչական գործառնութիւններում առաւելապէս անցում է նկատուում երկրորդ լեզուին, նոր սերունդն այլեւս իր նախնիների լեզուն գործածելու կարիք չի զգում... Անշուշտ, սրանք լուրջ մտահոգութիւններ են: Սակայն կան եւ ենթակայական պատճառներ, որոնք կախուած են մեզանից եւ նախ եւ առաջ մեր պետութիւնից: ՀՀ ԳԱԱ Հր. Աճառեանի անուան լեզուի ինստիտուտի տնօրէնը յայտարարում է, որ ինչպէս արեւելահայերէնը, այնպէս էլ արեւմտահայերէնը Հայաստանի Հանրապետութիւնում ունի պետական լեզուի կարգավիճակ: Սակայն ակնյայտ է, որ այն գործնականում չունի այդ կարգավիճակը, խորհրդային մի քանի տասնամեակների ընթացքում առաջացած պատնէշն էլ դեռ լիովին չի փլուզուել, եւ անգամ մինչ օրս նրա հանդէպ համարժէք հոգածութիւնը չկայ՝ չնայած, որ Խ. Աբովեանի անուան մանկավարժական համալսարանում, գիտութիւնների ակադեմիայի լեզուի, պատմութեան եւ գրականութեան ինստիտուտներում բացուել եւ գործում են Սփիւռքի հարցերով եւ գրական եր-կու ճիւղերի կա-նոնա-կարգման եւ բառամ-թերթի հարստաց-ման խնդիրներով զբաղուող բաժիններ: Խ. Աբովեանի անուան մանկավարժական համալսարանի Սփիւռքի բաժինը կազմակերպում է Սփիւռքի ուսուցիչների վերապատրաստման դասընթացներ: Մնում է կարճ ժամանակում համոզուել, թէ իսկապէս արդիւնաւէտ եւ նպատակայարմար են այդ դասընթացները: Ինչեւէ, այս ուղղութեամբ ցանկացած գործունէութիւն խրախոյսի եւ աջակցութեան է արժանի, եւ գուցէ այս ամէնի արդիւնքում ի վերջոյ սաստուեն նրանք, ովքեր ենթակայական անթաքոյց վերաբերմունքով երբեմն յայտարարում են, թէ արեւմտահայերէնը կանոնական լեզու չէ, թէ լեզուի համար նա բաւականաչափ համակարգուած չէ, մանաւանդ թէ ճակատագրի բերումով եւ բնական ընթացքով դատապարտուած է մահուան... Ժամանակին Գ. Ջահուկեանը յայտարարում էր, թէ լեզուական հարցերով պէտք է զբաղուի միայն Հայաստանը, որովհետեւ Սփիւռքը չունի լեզուն հովանաւորող պետական հիմնարկ եւ գիտական հաստատութիւն...

Սակայն բոլոր ջանքերը մէկտեղելու ժամանակն է վաղուց: Այս առումով, երկու գրական լեզուների մերձեցման հարցերին նուիրուած գիտաժողովում, որ 2015 թուականի յուլիսի 29-ին համատեղ կազմակերպել էին Սփիւռքի նախարարութիւնը եւ ՀՀ ԳԱԱ Լեզուի ինստիտուտը, որոշուեց երեք աշխատանքային խմբերի միջոցով լուծել խնդիրները: Առաջին խումբը պէտք է ստեղծի արեւմտահայերէնի զարգացման ծրագիր՝ դպրոցներում դասարան բացել, դասագրքեր տպել, ուսուցիչներ պատրաստել: Երկրորդը զբաղուելու է երկու ճիւղերի մերձեցման հարցերով՝ բառամթերթի որդեգրում, լեզուների հարստացում, օտարաբանութիւններից մաքրում: Երրորդ խմբին յանձնարարուած է զբաղուել ուղղագրութեան խնդիրներով: Այդ խմբերում պիտի աշխատեն մասնագետներ նաեւ Սփիւռքից: Անշուշտ, հարկ է, որ աշխատանքները չսահմանափակուեն միայն որոշումներով:

Բայց, այս ամէնով հանդերձ, նկատելի է արեւմտահայերէնը Հայաստանի Հանրապետութեան սահմաններում ուսումնասիրելու եւ պահպանելու միտումը: Մինչդեռ այսօր հրատապ խնդիրներ են երկու լեզուների երկխօսութիւնը, հայրենիքից դուրս արեւմտահայերէնի հիմնաւոր ամրացումը, ի հեճուկս առարկայական պատճառների՝ նրա պահպանումը որպէս աշխարհասփիւռ արեւմտահայի մտածողութեան լեզու եւ նրա ազգային ինքնագիտակցութեան խօսուն վկայ:

Նկատելով հանդերձ, որ ընդունուած որոշումները կարող են եւ մեծ նպաստ բերել, եթէ գործի դրուեն, այդուհանդերձ համոզուած եմ, որ Մփիւռքի հայի նոր սերունդների համար մի որոշակի ու ընդգծուած հեռանկար պէտք է յստակ ու տեսանելի դարձնել, եւ ոչ թէ քարոզել արեւմտահայերէնի պահպանումը, որ յաճախ կարող է ընկալուել որպէս լոկ ինքնանպատակ մի գործ: Ջանքերը չպիտի նմանուեն մեռնողին հոգեդարձելու երեւոյթին, քանի որ մեր նպատակը ոչ թէ մի քանի տասնամեակով կեանքը յուսահատօրէն երկարեցնելն է, այլ նրանում պարփակուած կենսական ուժերն ու աւիշը արթնացնելը, ակամայ անտեսուած ու լուսանցքում յայտնուած նպատակը ցուցանելը: Մենք լեզուն արհեստականօրէն պահպանելու խնդիր չունենք, մենք այն բնական ճանապարհով կենսունակ պահելու եւ աւելի զարգացնելու խնդիր պէտք է լուծենք:

Ակնյայտ է, որ արեւմտահայերէնի բառապաշարը աւելի ճոխ ու հարուստ բնական ապարների միջով բխած աղբիւր է: Այն վարպետօրէն կարողանում է կերտել նորաբանութիւններ՝ առանց ճիգի ստեղծելով տեխնիկայի նոր պահանջներին համապատասխանող գեղեցիկ եւ յատկապէս հայերէն եզրեր, որոնցից այսօր արդէն օգտում է նաեւ արեւելահայերէնը՝ փոխարէնը իրենից որոշ հարստութիւն փոխանցելով արեւմտահայերէնին: Արդէն նկատելի է օտար շատ բառերի փոխարինումը արեւմտահայերէն վայելուչ տարբերակներով, ինչպէս ենթակայական (սուրբէկտիւ), առարկայական (օբյեկտիւ), խորհրդապաշտ (միստիկ), խորհրդանշապաշտ (սիմվոլիստ), տպաւորապաշտ (իմպրեսիոնիստ): Օրինակները շատ են, բայց կենցաղում անգամ նախկին բառերին փոխարինում կամ նրանց կողքին որպէս հոմանիշ կիրառում են ձերմակ, շիտակ, պատուհան, ձայնասփիւռ, ալեհաւաք, նորավէպ, սակրաւոր, հրասայլ, սառնանուշ, օղակայան եւ այլ բառեր: Եւ դեռ որքան գեղեցկութիւններ կան, որոնք արեւելահայերէնի շեմին՝ ներս հրաւերի են սպասում: Մեհենադրոշմ (հիերոգլիֆ), ենթապատկեր (ֆոն), մտառել (հասկանալ), նուագավար (դիրիժոր), սահիկ (սլայդ), փապուղի (թունել) եւ այլն: Անշուշտ մերձեցումը իրատեսական է լեզուական այնպիսի համակարգերի փոխթափանցումով, որոնք համեմատաբար ճկուն են ու փոփոխութիւնների հանդէպ զգայուն: Այդպիսին է բառապաշարը: Երկու գրական լեզուները կենսական առողջ ուժեր կարող են փոխանակել՝ այդպիսով առաւել ճկունութեամբ օժտելով միմեանց: Այնինչ, քերականութիւնը, լինելով լեզուական ամենակայուն համակարգը, պարզ է, որ չի կարող փոփոխութեան ենթարկուել՝ գոնէ ներկայ փուլում: Եւ առհասարակ, իմ համոզմամբ, լեզուական բոլոր փոփոխութիւնները, բառապաշարային ու արտայայտչական փոխթափանցումները միայն բնական շփման, կենդանի զարգացման ընթացքում կարող են տեղի ունենալ, իսկ երկու լեզուները գեղարուեստական կատարելութեան ու յղկուածութեան կարող են հասցնել գրողներն ու բանաստեղծները միայն: Արեւմտահայերէնը իրենց

գրականութեամբ բիրեղացրել են մեր արեւմտահայ բանաստեղծները՝ մասնաւորապէս Վարուժանը, Սիամանթոն, առաւել եւս քսանհինգամեայ Ինտրան, որի ինքնատիպ արուեստը արտացոլանքն է հայերէնի ողջ պերճանքի ու հմայքի, արեւմտահայերէնը անկրկնելի յղկուածութեան հասցրած մի հիւսուածք, լեզուի բոլոր ներքին, չգործարկուած հնարաւորութիւնները ցուցանող նուիրական երգարան, լեզուի ինքնաճանաչում՝ իմաստասիրութեան, բանաստեղծութեան ու գիտութեան այն համաձուլուածքում, որ երագում էր ստանալ «ալքիմիկոս» բանաստեղծը: Չրաքեանի բոլոր խորհրդածութիւններում արեւմտահայերէնը լայնօրէն յայտածում է իր ներուժը, այնպէս, ինչպէս ոսկեղարի գրաբարն էր արտածում իր համապարփակ էութիւնը Մաշտոցի ու նրա աշակերտների գրչի ներքոյ... Իսկ նրա իմացականութեան ու գեղագիտութեան բառարանը, ստեղծուելով գրաբարի եւ արեւմտահայերէնի պատուական ատաղձից, պէտք է դեռ իր լայն շրջանառութիւնը գտնի ոչ միայն արեւելահայերէնի, այլեւ նախ՝ արեւմտահայերէնի երակներում: Նա համոզուած էր, որ անհեռատես էին լեզուաբանները, երբ լքում էին գրաբարեան բարդութիւնները՝ գոհանալով աշխարհաբարեան պարզ ու ռամկական բառարանով, մինչդեռ գրաբարը ճոխ լեզու է, հոյակերտ բառերի ու դարձուածքների լեզու, որը ճոխ մտքի է պատշաճում, որովհետեւ հասարակ լեզուով անհնար է բարձր մտքեր յայտնել: Ահա ընկերոջը գրած մի նամակից լեզուի մասին Տ. Չրաքեանի մի քանի մտքեր, որոնք կատարելապէս պատշաճում են այս նիւթին.

«Պարզապէս հիմար, խեղճ բան է տաշուած, մեղմացած լեզու ունենալ, մինչդեռ իմաստները վայրի են»:

«Բարձր միտքով մը դոյզն բան կարելի չէ արտադրել, ճոխ միտքով մը՝ աղքատ, ժողովրդային բան գրել»:

«Եթէ միտքերն են, որ լեզուն կը շինեն, լեզուն ալ միտքերը կը շինէ»:

«Գրականութիւնը ժողովրդային դաստիարակութիւն չէ»:

«Վերջին աշխարհաբարեանները չեն ունեցած բաւականաչափ նրբութիւն՝ լեզու կազմակերպել հաւակնելու համար»:

«Գրաբարին այս կամ այն առաւելութիւնները մէկդի ձգելով, լքելով, չէ՞ մի որ ոճեր (այսինքն՝ գաղափարներ), կերպեր, ձայներ (այսինքն՝ դարձեալ մտածումներ) կը լքին կոր աշխարհաբարեանները. անոր բառերը, մեծ հոյակերտ բարդութիւնները լքելով մի՞թէ ճշմարիտ ուժեր չէ, որ զանց կ'առնէին կոր աւանակները»:

«Թերեւս մեզի իյնայ բարձրացնել աշխարհաբարը գրաբարին ճոխութեան, որ արդէն միտքի ճոխութիւն կը նշանակէ, մտածելու բազմաձեւութիւն» :

Չրաքեանի բառաստեղծական արուեստի խօսուն վկաներից են՝ դէմհանդիմանութիւն (ինտուիցիա), ներմարդ, սեպհախտ (իդիոպատիա), հոյապակի (վիտրաժ), բարձրախոհանք (անագլիֆ. ծաւալային մտածողութիւն), ծանրապարոյր պտոյտ (ծովալիքի մասին), մշտաժիւղ, հրճուահեղցում (հրճուանքի մէջ խեղդուելը), խօլածաղկում (խենթօրէն

ծաղկելը. սեղմուած ժամանակով ծաղկման շարժապատկերի երեւոյթ ունի), արաբոլորուել, իջոստոստել, հրաշավիպական, դիւաստուածային (ծովի մասին), հիաստկում (ոչ հիացում եւ սոսկում, այլ դրանց միաժամանակութիւնը), սլացառկախ, խոյանշարժ (սլացքի մէջ առկախուած, խոյացումի մէջ անշարժացած. գոթական ճարտարապետութեան տարրերին բնորոշիչ շքեղ ածականներ), երազգալ (երազով զգալ. պայծառատեսելու, հեռազգայելու, կանխազգալու հոմանիշ բառ է իրաւամբ), անջատակցել, երազմայլ, ալպավայրի (կարելի է ընկալել որպէս ալպիական նախաստեղծութիւն. Չրաքեանի վկայութեամբ՝ Եղիա Տեմիրճիպաշեանը հիացած էր այս բառով՝ ասելով. «Ալպիաները ամբողջ կ'երեւակայէ մարդ այս բառին մէջ»), հետակորոյս (ոչ թէ անհետ կորած, այլ հետքը կորցրած, կամ իրերի յետեւ կորսուած, որ աստուածամենուրեքութեան (պանթէիզմ) գաղափարական տեղագրութիւն է) եւ այլն:

Այսօր եւս Սփիւռքի գրագէտները Չրաքեանի եւ նրա ժամանակակիցների գործի շարունակողն են գրական լեզուի մշակոյթում:

Արեւմտահայերէնը ոչ միայն մեռած կամ վտանգուած լեզու չէ, այլեւ կարող է դառնալ արեւելահայերէնը համաշխարհային մշակոյթով սնուցող լեզու. դրա բոլոր պատկերացնելի եւ դեռ չերեւակայած հնարաւորութիւններն ունի: Այս է, իմ կարծիքով, նպատակներից մէկը, դէպի ուր կարող ենք ընթանալ: Անհրաժեշտ է պետականօրէն հոգ տանել, որ աշխարհի չորս ծագերում պատմականօրէն սփռուած հայութիւնը զգայ, որ պետութիւնը նրա կարիքն ունի, որ առանց նրա՝ ներկայ հայրենիքի մշակոյթը աղքատ է: Դա կարելի է, հնարաւոր է: Անկասկած, սփիւռքահայ աշակերտը, ուսանողը, գիտնականը օտար գեղարուեստական եւ մասնագիտական գրականութիւնները ուսումնասիրում են իրենց երկրորդ լեզուով, քանի որ մեծ մասամբ դրանց թարգմանութիւնը չկայ, մանաւանդ որ նրանց համար դիւրին ու լիովին ընկալելի է նիւթը օտար լեզուով: Սակայն կարելի է կազմակերպել այնպէս, որ երկուստեք շահեն մշակոյթները, աւելի ճիշտ մեր ընդհանուր մշակոյթը: Պատկերացնել կարելի է, թէ ներամփոփ թարգմանիչների ինչպիսի ահռելի բանակ կայ հայրենիքից դուրս, եւ արեւմտահայերէնը զարգացնելու ինչպիսի հզօր շարժիչ, որ պէտք է գործի դնել: Միայն գործնական ամենօրեայ կիրառութեամբ կարելի է պահպանել եւ զարգացնել լեզուն: Կարծում եմ, դրա համար մեծ երաշխիք է ոչ միայն գեղարուեստական, այլեւ ժամանակակից արուեստաբանական, փիլիսոփայական, հոգեվերլուծաբանական, աստղագիտական, գրականագիտական, լեզուաբանական եւ միւս բոլոր ոլորտների արժեքաւոր երկերի թարգմանութիւնը... Նա՛ արեւմտահայի նոր սերունդը, լինելով ամենաքիչը երկու՝ իր ծննդավայրի եւ իր պահպանած լեզուների կրողը, վերջինիս շնորհիւ արեւելահային կարող է հնարաւորութիւն տալ ճակատագրով իրեն բաժին հասած աշխարհի մշակոյթին ծանօթանալ: Այսօր ստեղծուած է մեր երկու գրական լեզուների թարգմանիչ ծրագիր, նոյնիսկ նպատակ կայ արեւմտահայ գրականութիւնը թարգմանել արեւելահայերէն, ինչը ամենամեծ անհեթեթութիւնն է: Չգիտեմ, թէ ինչով է հիմնաւորում արեւմտահայերէնը արեւելահայերէնի եւ հակառակը թարգմանելու անհրաժեշտութիւնը, որի համար մեծ ջանքեր ու միջոցներ են տրամադրուել եւ տրամադրուում են, երբ իրականում հայը հային հասկանալու խնդիր գրեթէ չունի կամ գոնէ չպէտք է ունենայ: Եւ ոչ նուազ միջոցներ են ներդրում ու դեռ ներդրուելու են (անշուշտ՝ ոչ ի գուր), որպէսզի արեւելահայ բանասէրը

գերազանցապէս իւրացնի որեւէ օտար լեզու՝ վերջինից անխոչընդոտ ու հարազատ հայերէն թարգմանութիւն կատարելու համար: Եւ դեռ հարց է, թէ կարող է այդ թարգմանութիւնը լինել բնօրինակին նոյնքան հարազատ, որքան ունակ է կատարել օտար լեզուն մայրենիին հաւասար բոլոր նրբութիւններով իմացող հայր: Եւ դեռ չեմ ասում, թէ թարգմանչի համար որքան կարեւոր է ճանաչել թարգմանելիք գրականութիւնը ստեղծողի լեզուամտածողութիւնը, որ գործնականում այնքան էլ դիւրին չէ՝ առանց նրա միջավայրում ապրելու: Նաեւ արեւելահայերէն գրականութիւնը օտարին ճանաչելի դարձնելու գործում Մփիւռքը մեծ դեր խաղացել է եւ կարող է խաղալ՝ թարգմանելով այն իր երկրորդ մայրենի լեզուով: Այս առումով մենք մեծ հարստութիւն ունենք, որը արդիւնաւէտ չենք օգտագործում, եւ որը գործնականում առաւելագոյնս փայլելու հնարաւորութիւն ունի, եթէ ճիշտ կազմակերպուի գործը: Ուրեմն անհրաժեշտ է վերանայել մեր թարգմանչական գործը եւ այն խրախուսելով՝ լայնօրէն յանձնարարել Մփիւռքի մեր մտաւորականներին: Բոլոր ոլորտների մասնագէտները կարող են իրենց գիտելիքներն ու կարողութիւնները օգտագործել ի նպաստ ազգային մշակոյթի զարգացման, եւ դա անել յատկապէս արեւմտահայերէնի եւ այլ լեզուի կրողը լինելու ճակատագրօրէն եւ կենսականօրէն իրենց բաժին ընկած բացառիկ մենաշնորհով: Իսկ մենք հայրենիքում արեւմտահայերէնը գերազանց ճանաչելու հարցը պիտի լուծենք, որին հրաշալի կերպով կ'օգնի նաեւ օտար գրականութիւնների արեւմտահայերէնով ծանօթանալու արդէն նշածս հնարաւորութիւնը: Մինչեւ Խորհրդային Միութեան փլուզումը եւ կայունութեան օրէնքով՝ մինչ օրս, համաշխարհային մշակոյթի հետ արեւելահային կապող միակ միջնորդ լեզուն ռուսերէնն է եղել, իսկ օտարալեզու գրականութեան թարգմանութիւնը հիմնականում ոչ բնօրինակից, այլ ռուսերէնից: Միայն վերջերս հրատարակչութիւններն սկսեցին գրքերի վերատպութիւն արդէն որպէս բնօրինակից կատարուած թարգմանութիւններ: Որքան տեղին պիտի լինի, եթէ մեր եւ աշխարհի միջնորդ լեզուն լինի արեւմտահայերէնը: Այսպիսիով, ոչ թէ մէկ, այլ մի շարք կարեւոր խնդիրներ հնարաւոր կը լինի լուծել. համաշխարհային գրականութեանն ու առաջաւոր մտքին հայերէնով հնարաւորինս աւելի վաղ ծանօթանալ, քան դա հնարաւոր էր լինում նախկինում, արեւմտահայերէնը Հայաստանի Հանրապետութիւնում դարձնել արեւելահայերէնին հաւասարազօր ամենօրեայ ընթերցումի եւ գիտութեան լեզու, արեւելահայ եւ արեւմտահայ գրականութիւնների գործուն թարգմանութիւն օտար լեզուներով եւ այլն...

Այո, արեւմտահայերէնի հանդէպ չկայ կամ նուազ է պետական հոգածութիւնը... Արեւմտահայերէնը հարազատ զուակի պէս վստահօրէն պիտի մտնի դպրոցական ծրագրեր, պիտի լինի ոչ միայն բանասիրական ֆակուլտետի կարճատեւ ուսումնասիրութեան առարկան, այլեւ դրուի թարգմանչական նոր դպրոցի ստեղծման հիմքում եւ իր միջոցներով հարստացնի մեր ընդհանուր գիտութիւնն ու հոգեւոր մշակոյթը...

Մեր ոսկեդարի սիւները թարգմանիչները եղան, եւ մեր լեզուն իր շքեղ ճառագումի տարերքը ապրեց հենց այդ ժամանակ...

13/12/2015

Երեւան

Գրական-Մշակութային

ՓՈՒՆՋ ՄԸ ՉԱՓԱԾՈՅ ԵՐԿԵՐ ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆԷՆ

ՇՈՂՆ ԱՐԵԻԻ

Շողն արեւի ծաղկին դպաւ

Ծաղիկն իր թերթերը բացաւ

Ընպէց շողերն արեգական

Շողաց, շողաց արեւին տակ....

Շողն արեւի ծառին դպաւ

Ծառը տակաւ տերեւ հագաւ

Կանաչ, զմրուխտ գոյներ հագաւ

Պտուղներով զարդարուեցաւ....

Շողն արեւի ինձի դպաւ

Գգուեց, շոյեց համբոյրով տաք

Հուրով, լոյսով զիս շաղախեց

Արարչական կայծով վառեց....Ե.Գ.

.....

ԿԱՐՕՏ ԱՆՀՈՒՆԻ

Հոգին մաշող առօրեայէն

Մանրութիւններէն, հաշիւներէն

Վեր կը բացուի լազուրն երկնի

Հոգիներուն տենչ անհունի....

Սահմանափակ իրերէն վեր

Կը խոյանայ տեսիլք որպէս

Միտքն ու հոգին կամարելով

Անհունութեան հետ հոգեթով....

Ամէն պահ ան կ'ընդարձակէ

Փոքրիկ ես-ը որ կայ բանտուած

Ճղճիմ ու փուճ տաղտուկի մէջ

Որպէս կարօտ, միրաժ անհաս....

Հոգիիս մէջ միշտ կը բնակի

Անհունն այդ անծայրածիր

Անով եմ լայն, անպարագիծ

Անով բնակիչն եմ տիեզերքի...Ե.Գ.

.....

ՀՈՂԻՄ ԿԱՐՕՏԸ...

Հողիս կարօտը կը հեւայ իմ մէջ

Ուր կան պապերուս արմատները խոր

Դարէ-դար խրուած այդ սուրբ հողին մէջ

Ներծծուած իրենց արիւն- քրտինքով....

Օտար հողին մէջ ինչպէ՞ս խորանալ

Փթթիլ ու ծաղկիլ շքեղ ու փարթամ

Օտար հողին մէջ ես կը դալկանամ

Կը խամրին բոյրս, թոյրս հարազատ:

Երագիս մէջ լո՛յս ես քեզ կը գտնեմ

Օճախ սիրագեղ, պապենական տուն

Որմերդ փլած, զերթ աւերակ բերդ

Ուր կը դեզերի ոգին պապերուս:

Քանդուած երդիքէդ կը հոտոտեմ շունչդ

Ա՛յն որ չի կրնար իլել թշնամին

Ա՛յն որ ցոյքն է նախնեաց աճիւնին

Շաղախուած հողին մեր սրբազնագոյն: Ե.Գ.

.....

ԼՈՅՍ ԱՐԵԳԱԿԱՆ

Լո՛յս արեգական

Ողողէ աշխարհն

Լոյսով բարութեան

Լոյս-իմացութեամբ

Լոյս-արդարութեամբ....

Լո՛յս արեգական

Մեր-գլխութիւն տուր

Աշխարհին համակ

Միրով ծաղկեցուր

Միրտերը մարդկան....

Լո՛յս արեգական

Դուն կեանք՝ մահուան դէմ

Բարին՝ չարեաց դէմ

Խիղճերու դողանջ

Միրտերու ծիածան....

Լո՛յս արեգական

Օձէ ամէն տարր

Ու շնչող էակ

Շողերով պայծառ

Բարի, կենարար....

Լո՛յս արեգական

Դուն խորհուրդ խորին

Դուն անպարագիծ

Դուն արարչածին

Իմաստ անմեկին:

Լո՛յս արեգական

Մրտիս մէջ ծագեա՛

Ես երկրպագու

Լոյսիդ աղբիւրին

Ճամբորդ անյոզնում

Կենաց ակունքիդ: Ե.Գ.

.....

ՄԱՐԴԻԿ ՉԵՆ ՆԵՐԵՐ

Մարդիկ չեն ներեր երբ դէմք մը ունիս

Երբ կը տարբերիս ամբոխէն անգոյն

Երբ չես հետեւիր հօտի բնագոյին

Կ'ընկալես աշխարհին միտքով ինքնուրոյն....

Մարդիկ չեն ներեր այն ցորեն հասկին

Որ այլ հասկերէն ատոք է աւել

Կ'ուզեն զայն փրցնել ու նետել մէկդի

Հարթութեան մէջ ան կը սպառնայ իրենց....

Պատիժն ամբոխին գուցէ ծանր ըլլայ

Ուսերդ եթէ ամբակուտ չըլլան

Կը կքին անոնք բեռէն մենութեան

Բայց Արարիչին դուն կը մօտենաս.... Ե.Գ.

Գրական-Մշակութային

ՎԱԶԳԷՆ ՇՈՒՇԱՆԵԱՆԻ ՀԵՏ՝

ՍԻՐՈՅ ԵՒ ՄԵՂՔԻ ՊԱՐՏԷՉՆԵՐՈՒՄ ՄԷՉ

(Մահուան 75ամեակին առիթով)

ԼԵՒՈՆ ՇԱՌՈՅԵԱՆ

Մեր բոլոր գրականագէտներն ալ միահամուտ կը հաստատեն՝ որ ֆրանսահայ արձակագիրներու փառանգին մէջ ամենէն շատ տպուած ու կարդացուած հեղինակը Վազգէն Շուշանեանն է:

Կենթադրեմ որ սխալ չէ այս տեսակէտը:

Վազգէն Շուշանեան հմայիչ անուն մըն էր անցեալ դարու 30ական թուականներուն:

Լայն բազմութիւններու համար՝ հմայիչ մնաց իր ողբերգական մահէն ե՛տք ալ, տասնամեակներ շարունակ, երբ դէս ու դէն հրատարակուեցան իր անտիպ մեծաթիւ ձեռագիրները:

Ան, հմայք մը կը պահէ այսօ՛ր եւս, մանաւանդ Հայաստանի նորահաս սերունդին մօտ, քանի որ այնտեղ իրարու ետեւէ կը վերահրատարակուին իր գործերը՝ «Ներքին բնանկար», «Օրագիր», «Քրոնիկոն քնարական», «Խառնիխոուն», «Ընտրանի» եւ այլ վերնագիրներով, մինչ հայրենի մեր գրականագէտներն ալ լրջօրէն կը հակին անոնց վերլուծման ու արժեւորման գործին վրայ...:

Շուշանեանի շա՛տ կարդացուած գրող մը ըլլալուն փաստացի ապացոյցն ալ ունիմ: Այցելեցէ՛ք հայկական հանրային գրադարան մը (դպրոցական կամ ակումբային) ու Շուշանեանէն գիրք մը խնդրեցէք: Ձեզի պիտի հրամցուի մաշած, հինցած, պատառոտած, զգզուած հատոր մը...: Այնքա՛ն մեծաթիւ ընթերցողներ առեր-կարդացեր են այդ

գիրքերը, որ տարիներու երկայնքին՝ փետրաթափ եղեր են անոնք...:

Բախտաւո՛ր Շուշանեան:

Բախտաւոր՝ յետ մահու...:

Արդարեւ, Շուշանեան կատարեալ ԱՆԲԱԽՏ մը եղաւ իր կեանքին ընթացքին: Կարճատեւ կեանք մըն էր ատիկա (1902-1941), ուր սեղմուեր էին նուազ քան 40 զարուններ...: 39 տարեկանին փոսը դրին այս հէք տղան՝ փարիզեան գերեզմանատան մը անձանօթ ու անտէր հասարակաց մէկ հողաշերտին մէջ, ԱՆՅԱՅՏ ու ԱՆՇԻՐԻՄ մնալու դատապարտելով զինք...:

Արդէն, դժբախտ պատանութիւն մը սահմանուած էր իրեն: Մեծ Եղեռնի օրերուն, հեռաւոր Ռոտտոթոյէն (Թուրքիոյ եւրոպական ափ) դէպի Տէր Զօրի անապատները աքսորուած իր ամբողջ ընտանիքը պիտի անհետանար...: Ինք՝ ճնողագուրկ պատանի, պիտի յաջողէր ապաստան գտնել Հալէպի հայկական որբանոցներէն մէկուն մէջ: Յետոյ, Զինադադարին, պիտի յաջողէր պահ մը վերադառնալ իր հայաթափուած ծննդավայրը, անկէ պիտի անցնէր Արմաշ, ապա՝ Հայաստան (Ա. Հանրապետութեան օրերուն), այնուհետեւ ալ՝ Պոլսոյ վրայով պիտի հաստատուէր Ֆրանսա, 20ականներու սկիզբը, վերջնապէս: Այստեղ, իր հասուն երիտասարդութիւնը պիտի խամրէր մերթ գաւառական դպրոցներու գորշ միջանցքներուն, մերթ ալ գործատուներու ծովսին ու մուրին մէջ, պատառ մը հացի ետեւէն...:

Զարմանալի չէ բնաւ, որ Շուշանեանի որբութիւնը դրոշմ դնէր իր ամբողջ գրականութեան վրայ: «Զրկեալ»ի հոգեբանութիւնը տիրական եղաւ իր գրական էջերուն լայնքին ու երկայնքին: Միշտ ապրեցաւ անկարեկիւր ու անոք մարդու տազնապանքը, ներքնապէս միշտ ալեկոծ, հոգեխռով, ծայրայեղօրէն զգայուն:

Սեփական ճիգով ու քրտինքով կազմաւորուած, ինքնուս գրագէտ մըն էր Շուշանեան, որ նաեւ մօտէն կը հետեւէր եւրոպական գրականութեան՝ ուղղակի բնագրէն կարդալով դասական թէ ժամանակակից գործեր:

Շատ տարիներ առաջ, դեռ ճեմարանական, Պեյրուֆի երբեմնի «Նայիրի» շաբաթաթերթին հին հաւաքածոները պրպտելու ատեն՝ իսկական յայտնութիւն մը եղաւ ինծի Վազգէն Շուշանեանի գրականութիւնը: Անունին ծանօթ էի թէ՛ եւ, բայց վաստակը կը մնար անճանաչ:

Շուշանեանը դպրոցական մեր դասագիրքերուն մէջ չկար այն ատեն (հիմա արդէն կա՛յ): Ֆրանսահայ գրողներէն մեզի կը մատուցուէր միայն Շահնուրը՝ թէ՛ իր «Պճեղ մը անոյշ սիրտ»ով, թէ՛ «Նահանջ»ով:

Ծառուկեանի «Նայիրի»ն, որ յայտնապէս շեշտուած համարում մը ունեցեր է Շուշանեանի նկատմամբ, առիթ չէ փախցուցեր սիրուն ու գրաւիչ էջեր հրամցնելու Շուշանեանէն: Շրջան մը հրատարակէր է անոր անտիպ «Օրագիր»ները:

Իմ առաջին ընթերցումը կը կոչուէր «Բանաստեղծը եւ կինը», տպագրուած՝ «Նայիրի»ի 80ականներու իրերայաջորդ քանի մը թիւերով:

Որքան որ կը յիշեմ՝ օրագրաշունչ խորհրդածութիւններու շարք մըն էր ատիկա, առանցք ունենալով սիրային տարփալից պատում մը...: Հրապուրիչ ու սահուն ոճ մը, վարակիչ շունչ մը, զգացումներու յորդահոս բխում մը, առագաստային մտերմիկ կեանքի անխոստովանելի ցնցիչ պատկերներ եւ վարդագոյն երագներ՝ մէն մի տողի վրայ: Այլեւ՝ գեղեցիկ ու հարուստ հայերէն մը, գողտրիկ բառամթերքով, որ խորապէս տպաւորիչ էր: Ահա՛ Շուշանեանի գրականութիւնը:

Անկէ ետք՝ Վազգէն Շուշանեան քաշեց-տարաւ զիս իր ետեւէն, պտըտցուց զիս սիրոյ ու մեղքի պարտէզներուն մէջ...:

Այո՛, «Սիրոյ եւ մեղքի պարտէզ»ը:

Ասիկա խորագիրն է Շուշանեանի ծանօթ մէկ գործին, որ առանձին գիրքի ձեւով տպագրուելէ առաջ՝ երեւցած էր Պոսթընի «Հայրենիք» ամսագրին մէջ:

Անցեալները վերանորոգ հաճոյքով կարդացի զայն:

Ինծի ծանօթ նոյն սիրուն եւ առոյգ ոճն էր, որ բացառաբար ի՛րն էր, Շուշանեանինը: Բարի ու հէք տղու մը (որ իրականութեան մէջ՝ ի՛նք է, հեղինակը) սիրարկածն է, ու անկէ զգացուած «մեղք»ի զգացումը...: Այնքա՛ն փափկասիրտ ու դիւրազգած է իր հերոսը (=ինք), որ իր պարմանուհի կենակիցին հետ հեշտալի գիշեր մը անցընելէ ետք՝ անոր մասին մեղապարտօրէն կը գրէ. «Ճերմակ ու թրթռուն շուշան մըն էր ան, գոր ես ճմլեցի»...

Օրերս, վերընթերցեցի նաեւ Շուշանեանի «Մահուան առագաստը»:

Պեյրուֆի «Ազդակ» օրաթերթը զայն լոյս ընծայէր է 1952ին, որպէս իր սեփական մատենաշարին 58րդ հատորը: Ունի ենթախորագիր մը՝ «Երիտասարդ արուեստագիտուհիի մը օրագիրը»:

Շուշանեան, որ անվիճելի վարպետ մըն է օրագրային գրականութեան, կը մտնէ իր հերոսուհիին՝ երիտասարդ դաշնակահարուհի ու դերասանուհի Օրիորդ Սիրանոյշ Մանուկեանի մորթին մէջ ու կը գրէ օրագիր մը՝ իբրեւ թէ անոր գրչով...:

«Մահուան առագաստը» սիրոյ չափազանց յուզիչ պատմութիւն մըն է, որուն վերջաւորութեան՝ ընթերցողը կրնայ նոյնիսկ փղձկիլ...:

Սիրանոյշ կը սիրահարի աղքատ, որբ, բայց արուեստագէտ հայ տղու մը՝ Սուրէնին, որ Փարիզ նետուած է Մեծ Եղեռնէն ետք (գուշակեցիք արդէն, որ այս Սուրէնը ուրիշ մէկը չէ՝ եթէ ոչ ի՛նք, Շուշանեանը...): Անդիմադրելի ու մեծ սէր մը, որ վերջ կը գտնէ հիւանդանոցի մը անկիւնը Սուրէնին վաղահաս մահով, առանց որ սիրատոջոր երկու թարմաստի էակները իրարու հպին կամ զիրար գգուեն երբեւէ...:

Սիրանոյշ, իր օրագրի տետրակին մէջ ինք իր մասին կը գրէ.

- Շտապէ՛ կոյս, շտապէ՛: Քանի մարմինեդ մեկնած չէ սիրոյ շունչը, արտասանէ՛ բոլոր սիրոյ խօսքերը որ գիտես, փորձէ՛ բոլոր գգուանքները, որպէսզի վաղը մարմինդ չմսի խաւարին մէջ՝ առանց յիշատակի, ու շրթունքներդ պահեն մեղքի համը, ինչպէս խորանը՝ խունկի հոտը: Շտապէ՛, սիրոյ՛ աղջիկ, քանի ծաղիկները կը բացուին հոգւոյդ պարտեզին մէջ, սիրոյ կապոյտ ու սպիտակափրփուր ծաղիկները:

Պարզ կը դառնայ, որ Շուշանեանի բովանդակ գրականութեան մէջ՝ տիրապետողը սէրն է: Աւելի յստակ խօսելով՝ կնոջական գգուանքին երա՛զը:

Իր շարք մը գործերուն խորագիրներուն մէջ անգամ՝ «սէր»ը կը գահակալէ փառաւորապէս,- «Սիրոյ եւ արկածի տղաքը», «Սիրոյ եւ մեղքի պարտեզ», «Գարնանային. սիրոյ հեզ նամակներ», «Առաջին սէր»...

Իր գրութիւնները, նիւթի կամ պարունակութեան տեսակէտէ, յաճախ այնքան նման են իրարու, որ միատեսակ, միակերպ ըլլալու տպաւորութիւնը կը թողուն: Բայց ձանձրոյթի առիթ չեն տար: Ընդհակառակն, իրենց ձգողական արժանիքներով՝ կը համակեն ընթերցողը ու կը գերեվարեն զայն...: Այս առընչութեամբ, Անդրանիկ Ծառուկեան առիթով մը կը գրէր.

- Վազգէն Շուշանեան կը նմանի էապէս համակրելի այն մարդուն, որուն երբ հանդիպինք, գիտենք թէ նոր բան մը չունի ըսելիք եւ պիտի կրկնէ գրեթէ նոյն բաները ինչ որ ըսած էր երկու օր առաջ, ու կրնար ըսել նաեւ երկու օր վերջ. բայց դարձեալ կը փնտռենք զինք, մտիկ կ'ընենք հաճոյքով, ու չենք ուզեր բաժնուիլ իրմէ, առաջին մեր հանդիպումին թարմ վայելքը վերապրելով ամէն անգամ, անպակաս ջերմութեամբ եւ անաղարտ յստակութեամբ («Գարնանային» հատորին յառաջաբանէն, 1956):

Լ. Շ.

sharoyanlevon@gmail.com

Հալէպ